

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

ТРОФИМЧУК ДЕНИС ВОЛОДИМИРОВИЧ

**ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ГЕОГРАФІЇ**

Спеціальність: 014.07 Середня освіта (Географія)

Освітньо-професійна програма Середня освіта (Географія. Економіка)

Робота на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Науковий керівник

СЛАЩУК АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ,

кандидат географічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №
засідання кафедри економічної та соціальної географії
від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
(_____) доц. Т. Г. Погребський

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Трофимчук Д. В. Вивчення географії населення у шкільному курсі географії. - На правах рукопису.

Випускна кваліфікаційна робота за спеціальністю 014.07. Середня освіта (Географія), освітньо-професійною програмою Середня освіта (Географія. Економіка) - Волинський національний університет імені Лесі Українки, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії.

Магістерська робота присвячена комплексному дослідженню теоретичних, змістових та методичних основ вивчення географії населення у шкільному курсі географії. У роботі розкрито сутність і предмет географії населення як науки, проаналізовано ключові поняття та категорії, окреслено її значення у системі загальної середньої освіти. Значну увагу приділено аналізу чинних навчальних програм базової й профільної школи, модельних програм НУШ та сучасних підручників з географії. Досліджено особливості використання практичних робіт, картографічних вправ, інтерактивних методів, а також визначено типові труднощі учнів у засвоєнні теми «Географія населення». Окремий розділ присвячено інноваційним підходам у навчанні: застосуванню цифрових ресурсів, ГІС-технологій, інтерактивних карт, проєктної та дослідницької діяльності, а також аналізу зарубіжного досвіду викладання.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації сучасних підходів до вивчення географії населення, обґрунтуванні методичних засад застосування цифрових та інтерактивних технологій у навчанні, аналізі освітніх програм та тенденцій оновлення географічної освіти в контексті НУШ.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів учителями географії та у підготовці майбутніх педагогів для вдосконалення методики викладання географії населення.

Ключові слова: географія населення, шкільний курс географії, НУШ, демографічні процеси, методика навчання, методи, форми, ГІС-технології, урбанізація, міграції, урок, практичні роботи, учитель, учні, компетентності.

ABSTRACT

Trofymchuk D. V. *Studying Population Geography in the School Geography Course*. - Manuscript.

Master's qualification work in specialty 014.07 Secondary Education (Geography), Educational and Professional Program "Secondary Education (Geography. Economics)" - Lesya Ukrainka Volyn National University, Faculty of Geography, Department of Economic and Social Geography.

The master's thesis is devoted to a comprehensive study of the theoretical, content-based, and methodological foundations of teaching population geography in the school geography course. The research reveals the essence and subject of population geography as a science, analyzes its key concepts and categories, and outlines its significance within the system of general secondary education. Considerable attention is given to the analysis of current curricula for basic and specialized schools, model curricula of the New Ukrainian School (NUS), and modern geography textbooks. The study examines the features of using practical tasks, cartographic exercises, interactive teaching methods, as well as identifies common difficulties students face when learning the topic "Population Geography." A separate section is devoted to innovative approaches in teaching, including the use of digital resources, GIS technologies, interactive maps, project- and research-based activities, as well as an analysis of foreign teaching practices.

The scientific novelty of the work lies in the systematization of modern approaches to studying population geography, the substantiation of methodological principles for applying digital and interactive technologies in education, and the analysis of educational programs and trends in updating geography education in the context of the New Ukrainian School.

The practical significance of the study lies in its potential use by geography teachers and in the training of future educators to improve the methodology of teaching population geography.

Keywords: population geography, school geography course, NUS, demographic processes, teaching methodology, methods, forms, GIS technologies, urbanization, migration, lesson, practical work, teacher, students, competencies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи вивчення географії населення.....	6
1.1. Сутність і предмет географії населення як науки	6
1.2. Основні категорії та поняття географії населення	9
1.3. Значення вивчення географії населення у системі освіти.....	16
1.4. Методичні підходи до вивчення тем з географії населення.....	22
РОЗДІЛ 2. Географія населення у шкільному курсі географії.....	28
2.1. Структура та особливості навчальних програм з географії (базова та профільна школи).....	28
2.2. Аналіз змісту модельних навчальних програм з географії та підручників НУШ в контексті вивчення географії населення підручниках.....	32
2.3. Практичні роботи, картографічні вправи та інтерактивні методи вивчення географії населення.....	39
2.4. Типові труднощі учнів при засвоєнні теми "Географія населення".	44
РОЗДІЛ 3. Сучасні інноваційні підходи до вивчення географії населення.....	50
3.1. Використання цифрових ресурсів, ГІС - технологій та інтерактивних карт в географічній освіті.....	50
3.2. Міждисциплінарний підхід у вивченні демографічних процесів....	56
3.3. Проєктна та дослідницька діяльність учнів при вивченні географії населення.....	62
3.4. Зарубіжний досвід викладання географії населення та можливості його адаптації в Україні.....	68
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Географія населення посідає важливе місце в системі географічних наук та шкільної географічної освіти. У сучасних умовах глобалізації, інтенсивних міграційних процесів, урбанізації та демографічних викликів розуміння закономірностей розміщення, структури та динаміки населення набуває особливого значення для формування географічної компетентності учнів. Демографічні процеси, що відбуваються в Україні та світі - депопуляція, старіння населення, міграційні потоки, урбанізаційні тенденції - вимагають від сучасної молоді глибокого розуміння причинно-наслідкових зв'язків між населенням та географічним середовищем.

Вивчення географії населення у шкільному курсі географії має не лише пізнавальне, а й виховне значення, сприяючи формуванню толерантного ставлення до представників різних етносів та культур, розуміння глобальних демографічних проблем сучасності, усвідомлення відповідальності за майбутнє своєї держави. У контексті реформування української освіти згідно з Концепцією «Нова українська школа» особливої актуальності набуває компетентнісний підхід до викладання географії населення, що передбачає формування не лише предметних знань, а й ключових компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Сучасний етап розвитку методики викладання географії характеризується активним впровадженням інноваційних технологій навчання - геоінформаційних систем, інтерактивних карт, цифрових освітніх ресурсів, проєктно-дослідницької діяльності. Аналіз зарубіжного досвіду викладання географії населення та можливостей його адаптації в українській школі є важливим для модернізації вітчизняної географічної освіти та підвищення її якості.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, змістових та методичних основ вивчення географії населення у шкільному курсі географії, а також визначення шляхів підвищення ефективності її викладання відповідно до сучасних освітніх вимог.

Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Розкрити сутність, предмет і об'єкт географії населення як науки.
2. Охарактеризувати основні категорії, поняття та напрями досліджень у географії населення.
3. Визначити роль і значення географії населення у системі шкільної освіти.
4. Проаналізувати чинні навчальні програми з географії базової та профільної школи.
5. Дослідити методичні підходи, форми і методи викладання тем з географії населення.
6. Визначити перспективи вдосконалення змісту і технологій навчання географії населення у контексті Нової української школи.

Об'єктом дослідження є - процес навчання географії у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження - методика вивчення географії населення у шкільному курсі географії.

Методологічна основа і методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять положення теорії суспільної географії, педагогіки, психології навчання, а також сучасні концепції географічної освіти.

Для реалізації мети використано **комплекс методів**: аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний аналіз навчальних програм і підручників, системно-структурний підхід, узагальнення педагогічного досвіду, елементи контент-аналізу та спостереження.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні теоретико-методологічних основ та методичних особливостей вивчення географії населення у шкільному курсі географії, систематизації сучасних підходів до викладання цієї тематики, обґрунтуванні можливостей використання інноваційних технологій навчання та адаптації зарубіжного досвіду в українській школі.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів учителями географії для вдосконалення методики викладання географії населення, розробки навчально-методичних матеріалів, організації практичних робіт та проєктної діяльності учнів. Матеріали роботи можуть бути використані в системі підготовки майбутніх учителів географії та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація. За результатами дослідження були опубліковані тези у збірниках матеріалів X та XI Міжнародних науково-практичних інтернет-конференцій «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів», відповідно на теми: «Соціально-економічні чинники розвитку міста Луцька впродовж 1991-2024 років» та «Трансформація етнічного складу населення Луцької міської територіальної громади у період кінця XIX – початку XXI століття».

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи становить 76 сторінок. Список використаної літератури налічує 69 найменувань, кількість додатків – 8.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Сутність і предмет географії населення як науки

Географія населення посідає важливе місце у структурі сучасних географічних наук. Вона належить до системи суспільної географії, адже досліджує населення як головний чинник соціально-економічного розвитку та територіальної організації суспільства. На відміну від демографії, яка зосереджена на кількісних характеристиках населення (чисельності, народжуваності, смертності, тривалості життя тощо), географія населення розглядає ці явища в просторово-часовому аспекті. Таким чином, її сутність полягає у виявленні закономірностей територіального розміщення населення, його структури, динаміки та взаємодії з природним і соціально-економічним середовищем.

За визначенням М. Д. Пістуна, «географія населення аналізує територіальні відмінності у демографічних процесах і визначає їх вплив на розвиток господарства та суспільства в цілому» [45]. Іншими словами, географія населення є інтегративною наукою, що поєднує знання про людину як біологічну і соціальну істоту з аналізом просторових процесів та структур.

За визначенням В. О. Джамана та Л. І. Немец, географія населення – це "суспільно-географічна наука, що вивчає склад і розміщення населення та населених пунктів у різних соціальних, економічних та природних умовах" [15]. Таким чином, географія населення є однією з фундаментальних галузей суспільної географії, яка вивчає закономірності та особливості просторового розміщення населення, його склад, відтворення та міграційну поведінку в різних регіонах світу. Ця наука займає особливе місце в системі географічних знань, оскільки населення виступає одночасно як об'єкт вивчення і як суб'єкт територіальної організації суспільства.

Сутність географії населення полягає у комплексному дослідженні територіальних аспектів життєдіяльності людей, їх розселення та демографічної поведінки. На думку О. І. Шаблія, географія населення "розглядає населення як

територіальну спільноту людей, що мешкає на певній території та характеризується конкретними кількісними, структурними та якісними ознаками" [60]. Це визначення підкреслює просторовий характер досліджень, що відрізняє географію населення від суміжних демографічних дисциплін.

Розглянемо предмет та об'єкт географії населення як науки. Предметом географії населення є територіальні закономірності формування, розвитку та функціонування населення як складної просторової системи. Ця система включає взаємопов'язані елементи: чисельність, склад, розміщення населення, процеси його відтворення та переміщення. За твердженням Л. Г. Руденка, "предметом географії населення виступають просторові форми організації населення та населених пунктів, їх взаємозв'язки з природним середовищем та соціально-економічними умовами" [48].

Об'єктом вивчення географії населення є населення в його територіальному вимірі. Населення розглядається не просто як сукупність індивідів, а як територіальна спільнота, що характеризується певними демографічними, соціальними, етнічними, культурними та економічними ознаками. К. В. Мезенцев зазначає, що "об'єктом географії населення є територіальні групи населення різного рангу – від населення окремих населених пунктів до населення материків і світу в цілому" [37].

Важливим завданням географії населення є виявлення територіальних закономірностей відтворення, руху і розселення людей. Тому предметом цієї науки є дослідження територіальних відмінностей чисельності, складу й руху населення у зв'язку з природними умовами та соціально-економічними процесами. Таким чином, географія населення не тільки описує кількісні характеристики населення, а й пояснює причини просторових відмінностей у його динаміці та структурі.

Історично географія населення формувалася на перетині кількох наукових напрямів: демографії, етнографії, соціології, економіки. У XIX – на початку XX ст. інтерес до просторового розміщення населення пов'язувався насамперед із потребами колоніальної політики, міграційними процесами, розвитком

промисловості й урбанізацією. У другій половині XX ст. відбувається становлення географії населення як самостійної науки. У цей час активно розвиваються дослідження демографічних процесів, систем розселення, міграційних потоків, урбанізаційних процесів, що знайшло відображення як у вітчизняних, так і зарубіжних наукових працях. Зміст географії населення охоплює кілька ключових напрямів:

- вивчення чисельності та динаміки населення (народжуваність, смертність, природний приріст, демографічні хвилі);
- аналіз механічного руху (міграційні процеси, міграційні баланси, територіальна мобільність населення);
- дослідження структури населення (статеві-вікової, етнічної, мовної, релігійної, соціально-професійної);
- вивчення форм і систем розселення (сільські поселення, міста, агломерації, мегалополіси);
- аналіз урбанізаційних процесів і соціально-економічних наслідків зростання міст;
- прогнозування демографічного розвитку на основі регіональних і глобальних тенденцій (Додаток А).

Особливість географії населення полягає у тісному взаємозв'язку з іншими науками. Вона активно використовує методи демографії (статистичний аналіз, демографічні моделі), методи економіки (вивчення трудових ресурсів, ринку праці), методи соціології (дослідження міграційних мотивів, соціальної структури), методи етнографії (вивчення етнічних спільнот). У той же час саме географія населення забезпечує просторовий підхід до цих процесів, визначаючи територіальні відмінності та просторові закономірності їх прояву. Якщо демографія вивчає закономірності відтворення населення в часі, то географія населення акцентує увагу на просторовому аспекті цих процесів, їх територіальних відмінностях та взаємозв'язках з особливостями регіонів [15].

Сучасний розвиток науки відзначається кількома ключовими тенденціями. По-перше, зростає інтерес до вивчення глобальних демографічних

процесів -демографічного вибуху в країнах, що розвиваються, та депопуляції в розвинених країнах. По-друге, актуалізуються проблеми міжнародної міграції, формування багатонаціональних суспільств, інтеграції мігрантів у нове соціальне середовище. По-третє, значна увага приділяється урбанізаційним процесам, розвитку мегаполісів і агломерацій, а також впливу глобалізації на територіальну організацію населення.

Отже, сутність географії населення як науки полягає у комплексному вивченні просторової організації населення, виявленні територіальних закономірностей його розвитку та взаємодії з природними і соціально-економічними факторами. Предметом цієї науки є аналіз чисельності, складу, руху та розселення населення в територіальному вимірі, а також дослідження їхнього впливу на соціально-економічний розвиток регіонів і країн. Завдяки такому підходу географія населення виконує як теоретичні, так і практичні функції, забезпечуючи наукове підґрунтя для демографічної та регіональної політики.

1.2. Основні категорії та поняття географії населення

Географія населення як окрема галузь суспільної географії має власну систему категорій, що дозволяють комплексно досліджувати особливості розміщення, руху та розвитку населення (Додаток Б). Ці категорії виступають базовим інструментарієм для аналізу демографічних процесів і взаємозв'язків між людиною, суспільством та просторовим середовищем. Серед них провідне місце посідають чисельність населення, природний та механічний рух, урбанізація, а також демографічна структура.

Чисельність населення – одна з найважливіших характеристик будь-якої території. Вона показує кількісні масштаби суспільства та його ресурсний потенціал. Проте значення цієї категорії виходить за межі суто статистичного показника: чисельність визначає навантаження на довкілля, потреби в житлі, продовольстві, енергії, соціальній інфраструктурі [37].

Чисельність населення визначається через проведення переписів населення, поточного обліку демографічних подій та вибірових обстежень. Перепис населення залишається найбільш точним і достовірним методом визначення кількості мешканців країни, оскільки охоплює все населення одночасно і за єдиною методологією. Міжпереписний період характеризується використанням методів поточного обліку, які базуються на реєстрації актів громадянського стану та міграційних переміщень.

Динаміка чисельності населення визначається двома основними компонентами: природним рухом (співвідношенням народжуваності та смертності) та механічним рухом (міграційними процесами). Загальна зміна чисельності населення описується демографічним балансовим рівнянням:

$$P_1 = P_0 + N - M + I - E,$$

де P_1 – чисельність на кінець періоду, P_0 – чисельність на початок періоду, N – кількість народжених, M – кількість померлих, I – кількість прибулих, E – кількість вибулих.

Особливу роль відіграє показник *густоти населення* – кількість жителів на 1 км². Він дає змогу порівнювати території різних масштабів і виявляти диспропорції у розселенні. Так, густина населення в Бангладеш перевищує 1100 осіб/км², тоді як у Монголії – менше 3 осіб/км². В Україні середній показник густоти становить близько 70 осіб/км², але він суттєво відрізняється за регіонами: у Донбасі та Придніпров'ї традиційно вищий, ніж на Поліссі чи в Карпатах [33].

Динаміка чисельності населення може бути позитивною (зростання), нульовою (стабілізація) чи негативною (скорочення). Вона є інтегральним результатом взаємодії природного та механічного руху.

Природний рух – це сукупність процесів народжуваності та смертності, що забезпечують відтворення населення. Саме він формує основу демографічного розвитку. Вивчаючи природний рух, дослідники визначають коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту, середню очікувану тривалість життя.

Народжуваність – це процес відновлення нових поколінь, частота народжень у певній сукупності населення. Базовим показником є загальний коефіцієнт народжуваності, який розраховується як відношення числа народжених живими протягом року до середньорічної чисельності населення, помножене на 1000. Проте цей показник має обмеження, оскільки не враховує вікову структуру населення. Тому демографи використовують також спеціальний коефіцієнт народжуваності (відношення до чисельності жінок репродуктивного віку) та повіковий коефіцієнт народжуваності.

Смертність характеризує процес вимирання поколінь і є другою складовою природного руху населення. Загальний коефіцієнт смертності обчислюється аналогічно до коефіцієнта народжуваності. Особливе значення мають показники дитячої смертності (смертність дітей віком до одного року), які є важливим індикатором соціально-економічного розвитку суспільства та якості медичного обслуговування.

Природний приріст (скорочення) населення визначається як різниця між кількістю народжених і померлих за певний період. Коефіцієнт природного приросту може бути як позитивним (коли народжуваність перевищує смертність), так і негативним (депопуляція).

Шлюбність і розлучуваність також належать до показників природного руху, оскільки шлюб є традиційною формою створення сім'ї та умовою народження дітей у більшості суспільств. Показники шлюбності включають загальний коефіцієнт шлюбності, середній вік вступу до шлюбу, частку одружених у певних вікових групах

У науці розрізняють два *типи відтворення*:

- традиційний – притаманний аграрним суспільствам, характеризується високими показниками народжуваності та смертності;
- сучасний – характерний для індустріальних та постіндустріальних країн, де і народжуваність, і смертність є низькими, часто із тенденцією до депопуляції.

Сучасні демографічні виклики охоплюють:

- старіння населення у країнах Європи, Північної Америки та Східної Азії;
- високі темпи приросту у країнах Африки та Південної Азії;
- низьку народжуваність в Україні, що зумовлює негативний природний приріст [33].

Механічний рух, або міграція населення, являє собою переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього. Міграційні процеси суттєво впливають на чисельність, структуру та розміщення населення, особливо на регіональному рівні.

Міграція класифікується за різними ознаками. За напрямком переміщення виділяють еміграцію (виїзд за межі країни), імміграцію (в'їзд в країну) та реєміграцію (повернення на батьківщину). За тривалістю міграція поділяється на безповоротну (з остаточною зміною місця проживання), тимчасову (на певний термін) та маятникову (регулярні переміщення від місця проживання до місця роботи чи навчання).

За причинами міграцію класифікують на економічну (трудова), соціальну, політичну, екологічну, освітню тощо. У сучасному світі переважають економічні мотиви міграції, пов'язані з пошуком кращих можливостей для заробітку та підвищення життєвого рівня, політичні (конфлікти, війни), соціальні (об'єднання сімей), освітні чи екологічні.

Основними показниками механічного руху є: абсолютна кількість прибулих і вибулих, міграційний приріст (сальдо міграції), валовий оборот міграції, коефіцієнти прибуття, вибуття та міграційного приросту. Міграційне сальдо визначається як різниця між кількістю прибулих і вибулих за певний період.

Міграційні процеси глибоко змінюють соціально-економічний та демографічний ландшафт. В Україні останніми десятиліттями ключовим явищем стали трудові міграції до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі, Чехії, Німеччини, Італії. Це призводить до «відтоку» трудових ресурсів і

водночас забезпечує значні грошові перекази від заробітчан. Важливою категорією виступають також вимушені міграції, пов'язані з війнами та екологічними катастрофами. Вони формують нові виклики для державної демографічної політики та міжнародних відносин.

Урбанізація – одна з провідних категорій географії населення. Вона означає зростання частки міського населення, збільшення кількості міст та їхнього впливу на розвиток суспільства [37].

Рівень урбанізації вимірюється часткою міського населення у загальній чисельності населення країни чи регіону. За класифікацією ООН, високоурбанізованими вважаються країни з рівнем урбанізації понад 75%, середньоурбанізованими – 50-75%, слабоурбанізованими – менше 50%. Станом на початок XXI століття більше половини населення світу проживає в містах, і цей показник продовжує зростати.

Процес урбанізації має декілька етапів розвитку. На початковому етапі відбувається швидке зростання міст за рахунок сільської міграції та природного приросту. Етап зрілої урбанізації характеризується уповільненням темпів зростання міст, розвитком приміських зон та формуванням міських агломерацій. Етап субурбанізації пов'язаний з переміщенням населення та діяльності з центральних частин міст у передмістя. На найвищому етапі може спостерігатися деурбанізація – відтік населення з великих міст у менші міські поселення або сільську місцевість [42].

Міські агломерації – це компактні територіальні групування міських і сільських поселень, об'єднаних інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими та рекреаційними зв'язками. Формування агломерацій є характерною рисою сучасної урбанізації та свідчить про якісно новий етап розвитку міст.

Урбанізація має суперечливі наслідки. З одного боку, вона сприяє економічному зростанню, концентрації освітнього та культурного потенціалу, підвищенню продуктивності праці. З іншого боку, надмірна урбанізація

породжує проблеми перенаселення, забруднення довкілля, соціальної напруженості, деградації сільських територій [37].

В Україні процес урбанізації відбувався у XX ст. на хвилі індустріалізації. Сьогодні близько двох третин населення мешкає у містах, однак останнім часом спостерігається стагнація урбанізаційних процесів через депопуляцію, деіндустріалізацію та соціально-економічні проблеми [33].

Демографічна структура населення відображає розподіл населення за різними ознаками: статтю, віком, сімейним станом, рівнем освіти, зайнятістю тощо. Структурний аналіз є важливим інструментом демографічних досліджень, оскільки структура впливає на перебіг демографічних процесів і, водночас, формується під їх впливом.

Статеві-вікова структура – найважливіша характеристика населення, яка визначає його відтворювальний потенціал. Вона зображується у вигляді статеві-вікової піраміди, що наочно демонструє розподіл населення за статтю та віковими групами. Форма піраміди відображає історію демографічного розвитку: прогресивний тип (широка основа) характерний для країн з високою народжуваністю, регресивний (звужена основа) – для країн з низькою народжуваністю та старінням населення, стаціонарний – для стабільних популяцій (Додаток В).

Співвідношення статей (sexratio) визначається як кількість чоловіків на 100 жінок (або на 1000 жінок). При народженні біологічно зумовлене співвідношення становить приблизно 105-106 хлопчиків на 100 дівчаток. Проте через вищу смертність чоловіків у всіх вікових групах, особливо в працездатному віці, у більшості країн спостерігається перевага жінок у загальній структурі населення.

Вікова структура має особливе значення для демографічного аналізу. Виділяють три основні вікові групи: молодший вік (0-14 років), працездатний вік (15-64 роки) та старший вік (65 років і старше). Співвідношення цих груп характеризує демографічне навантаження на працездатне населення. Коефіцієнт демографічного навантаження розраховується як відношення

сумарної чисельності осіб непрацездатного віку до чисельності населення працездатного віку.

Демографічне старіння – збільшення частки осіб старших вікових груп у населенні – є характерною рисою демографічного розвитку економічно розвинених країн та багатьох країн, що розвиваються. За шкалою ООН, населення вважається старим, якщо частка осіб віком 65 років і старше перевищує 7%. Старіння населення зумовлене зниженням народжуваності та збільшенням тривалості життя, воно створює серйозні виклики для систем соціального забезпечення та охорони здоров'я.

Сімейна структура відображає розподіл населення за сімейним станом (неодружені, одружені, вдові, розлучені) та характеристики домогосподарств (розмір, склад, тип). Трансформація сімейної структури, зокрема зростання частки неповних сімей та одноосібних домогосподарств, є важливою рисою демографічної модернізації.

Освітня структура характеризує розподіл населення за рівнем освіти та є важливим індикатором людського капіталу. Підвищення освітнього рівня населення, особливо жінок, тісно корелює зі зниженням народжуваності та смертності [33].

В Україні найбільш значущою проблемою є дисбаланс у статеві-віковій структурі: перевага жінок у старших вікових групах, скорочення чисельності молоді та працездатного населення. Це ускладнює перспективи економічного зростання та вимагає цілеспрямованої демографічної політики.

Отже, основні категорії географії населення – чисельність, природний і механічний рух, урбанізація та демографічна структура – виступають ключовими індикаторами демографічного розвитку. Вони дозволяють оцінювати сучасні виклики, прогнозувати тенденції та формувати ефективні соціально-економічні стратегії. Їх комплексне вивчення має особливе значення для України, яка перебуває у стані демографічної кризи, але водночас інтегрується у світові процеси глобалізації та урбанізації.

1.3. Значення вивчення географії населення у системі освіти

Актуальність вивчення географії населення у системі освіти зумовлена необхідністю формування у молоді комплексного розуміння демографічних процесів, просторових особливостей розселення, етнокультурного різноманіття та соціально-економічних проблем сучасного суспільства. Ці знання є необхідними для виховання свідомих громадян, здатних приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку територій та взаємодії з представниками різних культур [59].

Географія населення є невід'ємною складовою шкільного курсу географії. У загальноосвітній школі основи географії населення вивчаються у курсах географії материків і океанів (7 клас), географії України (8-9 класи) та економічної і соціальної географії світу (10 клас) [44].

Вивчення географії населення має велике пізнавальне й виховне значення. Учні оволодівають знаннями про чисельність, розміщення, етнічний склад, урбанізаційні процеси, міграції та соціально-демографічну структуру населення. Це дозволяє усвідомити взаємозв'язок між природними, економічними, соціальними та політичними чинниками розвитку суспільства. Як зазначає О. І. Шаблій, географія населення є «містком між природничими та суспільними науками, оскільки поєднує просторовий аналіз з соціальним змістом людського буття» [60].

Завдяки цьому предмет сприяє формуванню системного бачення світу, розвитку аналітичних навичок, уміння працювати з даними, картографічними матеріалами, статистикою.

У шкільній освіті знання з географії населення є основою для розуміння демографічних процесів, що безпосередньо впливають на економіку, екологію, соціальну сферу. Учні вчаться аналізувати причини демографічних криз, урбанізаційних тенденцій, проблем зайнятості й міграцій, що актуально для сучасної України [10].

Географія населення має значний виховний потенціал. Вона формує у школярів ціннісне ставлення до людини, суспільства, довкілля, сприяє розвитку

міжкультурного сприйняття та толерантності. Аналіз етнічного складу, релігійних систем, мовних особливостей народів світу дозволяє зрозуміти культурне різноманіття людства, розвиває інтерес до глобальних проблем сучасності.

Як зазначає Н. М. Горлач, «у процесі навчання географії населення формуються уявлення про єдність і різноманітність світу, виховується повага до інших народів, традицій і культур» [8].

Окрім того, ця дисципліна є ефективним засобом виховання громадянської позиції. Учні усвідомлюють роль України у світових демографічних процесах, знайомляться з проблемами трудової міграції, депопуляції, старіння населення, що сприяє формуванню активної життєвої позиції, відповідальності за майбутнє держави.

Основною метою вивчення географії населення в освітній системі є формування у учнів системних знань про закономірності просторової організації населення, його структуру та динаміку, а також розвиток умінь аналізувати демографічні процеси та прогнозувати їх наслідки [16].

До ключових завдань вивчення географії населення належать:

Пізнавальні завдання:

- засвоєння основних понять, термінів та категорій географії населення;
- вивчення закономірностей розміщення населення та факторів, що їх зумовлюють;
- аналіз особливостей демографічних процесів у різних регіонах світу;
- дослідження етнічної, релігійної, мовної структури населення;
- розуміння процесів урбанізації та формування систем розселення

Розвивальні завдання:

- формування вмінь роботи з демографічними даними та статистичними матеріалами;
- розвиток навичок картографічного аналізу розміщення населення;

- вироблення здатності до просторового мислення та географічного прогнозування;
- формування критичного мислення при оцінці демографічних проблем

Виховні завдання:

- виховання толерантного ставлення до представників різних етносів, культур та релігій;
- формування патріотизму через вивчення особливостей населення рідної країни;
- усвідомлення глобальних демографічних проблем та необхідності їх вирішення;
- розуміння взаємозв'язку між демографічними процесами та сталим розвитком [37].

Географія населення охоплює широкий спектр тем, що відображають різні аспекти просторової організації населення. Основні **змістовні блоки** включають:

Демографічні процеси та структури. Цей розділ передбачає вивчення природного руху населення (народжуваність, смертність, природний приріст), демографічних структур (статевовікова, освітня, професійна), теорій демографічного переходу та демографічної політики різних країн. Особлива увага приділяється аналізу демографічних проблем сучасності, таких як старіння населення в розвинених країнах та демографічний вибух у країнах, що розвиваються.

Розміщення та щільність населення. Учні вивчають географічні особливості розподілу населення світу, України та окремих регіонів, аналізують фактори, що впливають на розміщення населення (природні, історичні, соціально-економічні), досліджують райони високої та низької щільності населення. Важливим є розуміння динаміки змін у розміщенні населення під впливом міграцій та урбанізації [42].

Міграції населення. Вивчення міграційних процесів включає аналіз видів міграцій (внутрішні та зовнішні, добровільні та примусові, трудові, освітні, релігійні), причин та наслідків міграцій, основних міграційних потоків у світі та їх впливу на соціально-економічний розвиток територій. Актуальним є розгляд сучасної міграційної кризи, проблем біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Етнічна та культурна географія. Цей компонент передбачає вивчення етнічного складу населення світу та окремих країн, географії мов та релігій, культурних регіонів світу, етнічних процесів (консолідація, асиміляція, міграція) та міжетнічних взаємодій. Важливим є формування розуміння етнокультурного різноманіття як цінності та ресурсу розвитку.

Урбанізація та розселення. Учні знайомляться з процесами урбанізації, типами поселень, функціональною структурою міст, системами розселення різних рівнів, проблемами великих міст та мегаполісів. Розглядаються питання планування територіального розвитку та створення сталих систем розселення. Ефективне викладання географії населення потребує використання різноманітних **методів та форм** навчання, що забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів і формування необхідних компетентностей.

Традиційні методи включають пояснення, розповідь, бесіду, роботу з підручником та навчальними посібниками. Однак у сучасних умовах ці методи мають доповнюватися інтерактивними та практико-орієнтованими підходами [28].

Практичні методи передбачають роботу з картами, статистичними таблицями, графіками, діаграмами, демографічними пірамідами. учні набувають навичок аналізу демографічних показників, побудови картосхем розміщення населення, розрахунку демографічних коефіцієнтів та прогнозування чисельності населення [22].

Інтерактивні методи включають дискусії, дебати, рольові ігри, case-study, проєктну діяльність. Такі методи сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вмінь роботи в команді. Наприклад,

обговорення демографічних проблем різних країн, моделювання міграційних процесів, розробка проектів розвитку систем розселення [6].

Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для вивчення географії населення. Використання геоінформаційних систем (ГІС), онлайн-картографічних сервісів, баз демографічних даних, мультимедійних презентацій, віртуальних екскурсій дозволяє зробити навчальний процес більш наочним, динамічним та мотивуючим [30].

Дослідницький метод передбачає залучення *студентів та* учнів до самостійного дослідження демографічних проблем конкретних територій, аналізу статистичних даних, проведення соціологічних опитувань, польових досліджень систем розселення. Це формує навички наукової роботи та готує до майбутньої професійної діяльності [9].

Вивчення географії населення сприяє формуванню широкого спектру **компетентностей**, необхідних для успішної діяльності в сучасному світі.

Предметні компетентності включають знання основних закономірностей просторової організації населення, демографічних процесів та структур, умінь аналізувати та інтерпретувати демографічну інформацію, навички картографічного аналізу розміщення населення, розуміння взаємозв'язків між населенням та навколишнім середовищем [62].

Загальнонавчальні компетентності охоплюють вміння працювати з різними джерелами інформації, навички критичного мислення та аналізу, здатність до синтезу та узагальнення інформації, навички презентації результатів роботи, вміння працювати індивідуально та в групі.

Ключові компетентності включають комунікативну компетентність (вміння спілкуватися з представниками різних культур), інформаційну компетентність (навички пошуку, аналізу та використання інформації), соціальну компетентність (розуміння соціальних процесів та проблем), громадянську компетентність (усвідомлення прав людини, демократичних цінностей).

У загальній середній школі географія населення вивчається у курсах «Соціальна та економічна географія світу», «Географія України», «Людина і світ», а також у курсах за вибором і факультативних програмах. Зміст цих курсів спрямований на формування знань про демографічні процеси, розміщення трудових ресурсів, міграції, урбанізацію, етнічну структуру населення. Такі знання є необхідними для розуміння основ соціально-економічного розвитку країни, для формування компетентностей, визначених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [12].

У контексті реформування Нової української школи важливо розвивати компетентнісний підхід, коли географія населення стає не лише джерелом знань, а й засобом розвитку критичного мислення, здатності аналізувати суспільні процеси та приймати обґрунтовані рішення. Як підкреслює О. В. Топузов, «навчання географії має сприяти формуванню ключових компетентностей - соціальної, громадянської, екологічної та інформаційної» [57].

Сучасний етап розвитку географії населення як навчальної дисципліни характеризується низкою викликів та перспектив. До актуальних проблем належать необхідність оновлення змісту курсів відповідно до сучасних демографічних реалій, потреба в розробці нових методик викладання з використанням цифрових технологій, недостатнє забезпечення навчальних закладів сучасними статистичними даними та картографічними матеріалами.

Перспективними напрямками розвитку є інтеграція географії населення з іншими дисциплінами, посилення практико-орієнтованої складової навчання, розвиток дослідницьких компетентностей учнів, використання можливостей геоінформаційних технологій та великих даних для аналізу демографічних процесів.

Важливим є також врахування глобальних викликів сучасності – пандемій, кліматичних змін, міграційних криз – та їх впливу на демографічні процеси і системи розселення. Це потребує постійного оновлення змісту

навчальних курсів та розробки нових підходів до викладання географії населення.

Отже, географія населення займає важливе місце у системі освіти, забезпечуючи формування в учнів комплексного розуміння демографічних процесів, просторових особливостей розселення та етнокультурного різноманіття. Вивчення цієї дисципліни сприяє розвитку критичного мислення, просторового аналізу, толерантності та громадянської свідомості. Завдяки цій дисципліні учні здобувають не лише знання про демографічні процеси, а й уміння застосовувати їх у практичній діяльності, що відповідає вимогам сучасної освіти, орієнтованої на сталий розвиток, громадянські цінності та глобальну відповідальність.

1.4. Методичні підходи до вивчення тем з географії населення

Географія населення є однією з ключових складових шкільного курсу географії, що формує в учнів цілісне уявлення про демографічні процеси, розселення людей, етнічний та культурний склад населення різних регіонів світу та України. Ефективність засвоєння цієї тематики значною мірою залежить від обраних методичних підходів, які використовує вчитель у навчальному процесі [3].

Сучасна методика викладання географії населення характеризується різноманітністю підходів, що ґрунтуються на принципах активного навчання, інтеграції теоретичних знань з практичними навичками, використання сучасних інформаційних технологій та формування критичного мислення учнів [57]. Важливість правильного вибору методичних підходів зумовлена складністю та багатоаспектністю самого об'єкта вивчення – населення як соціально-економічної категорії.

Традиційні методичні підходи до вивчення географії населення базуються на класичних принципах дидактики та включають пояснювально-ілюстративний, репродуктивний та частково-пошуковий методи навчання [28].

Пояснювально-ілюстративний метод передбачає передачу готової інформації вчителем через усне пояснення, роботу з підручником, демонстрацію наочних посібників, карт, схем, діаграм. При вивченні тем з географії населення цей метод ефективний для ознайомлення учнів з основними демографічними показниками, типами відтворення населення, особливостями розселення [44]. Наприклад, при поясненні демографічного переходу вчитель може використовувати готові графіки та схеми, що ілюструють зміни народжуваності та смертності на різних етапах розвитку суспільства.

Репродуктивний метод спрямований на закріплення отриманих знань через їх відтворення та багаторазове повторення. У контексті географії населення це може включати роботу з контурними картами, заповнення таблиць з демографічними показниками різних країн, складання характеристик населення окремих регіонів за заданим планом [6]. Такий підхід забезпечує міцне засвоєння базових понять та формує навички роботи зі статистичною інформацією.

Проте традиційні методи мають певні обмеження. Вони не завжди сприяють розвитку критичного мислення, творчих здібностей учнів та можуть призводити до формального засвоєння знань без глибокого розуміння суті демографічних процесів [22]. Тому в сучасній практиці викладання географії населення традиційні підходи доцільно поєднувати з *інноваційними методами* навчання.

Діяльнісний підхід орієнтує навчальний процес на активну пізнавальну діяльність учнів, їх самостійну роботу з різними джерелами інформації, аналіз та узагальнення даних [18]. Цей підхід особливо продуктивний при вивченні географії населення, оскільки дозволяє учням самостійно досліджувати демографічні явища та процеси.

Проблемний метод навчання передбачає створення проблемних ситуацій, які спонукають учнів до самостійного пошуку рішень. При вивченні тем з географії населення можна запропонувати учням проблемні питання: "Чому в

економічно розвинених країнах спостерігається низька народжуваність?", "Які демографічні наслідки може мати старіння населення для економіки країни?", "Як урбанізація впливає на традиційний спосіб життя населення?". Такі питання стимулюють аналітичне мислення, розвивають здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Дослідницький метод включає виконання учнями міні-досліджень на основі статистичних даних, результатів соціологічних опитувань, аналізу демографічних прогнозів [22]. Наприклад, учні можуть провести дослідження демографічної ситуації свого населеного пункту, регіону, порівняти демографічні показники різних областей України або країн світу, виявити тенденції та закономірності. Важливою складовою дослідницького методу є робота з первинними статистичними джерелами, офіційними даними переписів населення, матеріалами Державної служби статистики України.

Метод проєктів дозволяє інтегрувати знання з різних галузей географії та суміжних дисциплін для вирішення конкретних завдань [62]. Учні можуть виконувати проєкти на теми: "Демографічна політика різних країн світу", "Урбанізація та її екологічні наслідки", "Міграційні процеси в сучасному світі", "Етнічна мозаїка України" тощо. Проєктна діяльність розвиває навички самостійної роботи, командної взаємодії, презентації результатів дослідження.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес. При вивченні географії населення ІКТ відкривають широкі можливості для візуалізації демографічних даних, інтерактивної роботи з картами, доступу до актуальної статистичної інформації [57].

Робота з електронними картами та ГІС-технологіями дозволяє учням аналізувати просторове розміщення населення, динаміку його змін, особливості розселення. Інтерактивні карти, створені за допомогою геоінформаційних систем, можуть відображати густоту населення, національний склад, рівень урбанізації, міграційні потоки. Використання таких ресурсів, як Google Earth, Arc GIS Online, робить навчання більш наочним та цікавим для учнів.

Мультимедійні презентації та відеоматеріали ефективно доповнюють традиційні форми навчання. Документальні фільми про демографічну ситуацію в різних країнах, відеосюжети про особливості життя різних етносів, анімовані схеми демографічних процесів сприяють кращому розумінню та запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Використання онлайн-ресурсів та баз даних забезпечує доступ до актуальної статистичної інформації. Учні можуть працювати з даними Світового банку, ООН, Державної служби статистики України, аналізувати демографічні показники в режимі реального часу, будувати графіки та діаграми за допомогою спеціалізованих онлайн-сервісів. Така робота формує навички критичного аналізу інформації, роботи з великими масивами даних.

Інтерактивні вправи та тести створені за допомогою цифрових платформ, дозволяють здійснювати швидку перевірку знань, забезпечують зворотний зв'язок, підвищують мотивацію учнів. Онлайн-тестування може включати завдання на знання демографічних понять, визначення країн за демографічними показниками, аналіз статистичних даних.

Компетентнісний підхід орієнтує навчання на формування в учнів ключових та предметних компетентностей, здатності застосовувати знання та вміння в практичних ситуаціях [46]. При вивченні географії населення цей підхід реалізується через розвиток таких компетентностей:

Дослідницька компетентність формується через організацію самостійних досліджень демографічних процесів, роботу зі статистичними даними, аналіз причин та наслідків демографічних явищ. Учні вчаться формулювати гіпотези, збирати та аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки [18].

Інформаційна компетентність розвивається через навчання критичного оцінювання демографічної інформації з різних джерел, вміння відрізняти достовірні дані від маніпулятивних, роботу з офіційною статистикою та науковими публікаціями [25].

Комунікативна компетентність формується через організацію групової роботи, дискусій, презентацій результатів досліджень. Учні вчаться аргументовано висловлювати свою думку, вести діалог, захищати свою позицію.

Соціальна компетентність розвивається через розуміння демографічних проблем сучасного суспільства, усвідомлення взаємозв'язку між демографічними процесами та соціально-економічним розвитком, формування толерантного ставлення до представників різних етносів та культур [57].

Краєзнавчий підхід передбачає вивчення демографічних процесів на прикладі рідного краю, що робить навчання більш конкретним, наочним та особистісно значущим для учнів [28]. При вивченні географії населення краєзнавчий підхід може реалізовуватися через:

Вивчення демографічної ситуації рідного населеного пункту включає аналіз динаміки чисельності населення, показників народжуваності та смертності, вікової та статевий структури, міграційних процесів. Учні можуть провести соціологічне опитування мешканців, проаналізувати дані місцевої статистики [44].

Дослідження етнічного складу населення регіону передбачає вивчення історії заселення краю, традицій та звичаїв різних етносів, їх внеску в культурний розвиток регіону. Така робота може включати екскурсії до краєзнавчих музеїв, зустрічі з представниками національних громад [6].

Аналіз проблем та перспектив розвитку населення регіону спрямований на розуміння реальних демографічних викликів, з якими стикається місцева громада, пошук шляхів їх вирішення. Учні можуть розробити власні пропозиції щодо покращення демографічної ситуації в регіоні [3].

Інтерактивні методи передбачають активну взаємодію між учасниками навчального процесу, створення ситуацій, в яких учні є не пасивними слухачами, а активними учасниками пізнавальної діяльності [46].

Рольові ігри дозволяють учням "прожити" певні демографічні ситуації, прийняти рішення в умовах демографічних викликів. Наприклад, гра

"Демографічна політика" передбачає розподіл ролей (урядовці, демографи, представники громадськості), обговорення проблеми старіння населення та розробку заходів демографічної політики.

Дискусії та дебати стимулюють критичне мислення, розвивають уміння аргументувати свою позицію. Теми для дискусій можуть включати: "Міграція: проблема чи можливість?", "Чи потрібна державі демографічна політика?", "Урбанізація: переваги та недоліки".

Робота в групах сприяє розвитку навичок співпраці, розподілу обов'язків, колективного прийняття рішень. Групові завдання можуть включати аналіз демографічної ситуації різних країн, порівняння типів відтворення населення, підготовку презентацій про етнічні групи [22].

Метод кейсів передбачає аналіз реальних або модельованих демографічних ситуацій, пошук шляхів їх вирішення. Наприклад, учні можуть аналізувати кейс "Демографічна криза в країні Х" з метою визначення причин проблеми та розробки стратегії її подолання [57].

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що методичні підходи до вивчення тем з географії населення характеризуються значним різноманіттям та мають свої особливості застосування залежно від конкретних дидактичних цілей, вікових особливостей учнів, матеріально-технічної бази навчального закладу. Ефективність навчання досягається через оптимальне поєднання традиційних та інноваційних методів, використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів.

Сучасна методика викладання географії населення має бути спрямована на формування в учнів цілісного розуміння демографічних процесів, критичного ставлення до демографічної інформації, здатності аналізувати демографічні явища та прогнозувати їх наслідки. Важливим є також виховання толерантності, поваги до різних культур та етносів, усвідомлення глобальних демографічних проблем сучасності.

РОЗДІЛ 2. ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

2.1. Структура та особливості навчальних програм з географії (базова та профільна школи)

Географічна освіта в Україні перебуває в стадії постійного реформування та модернізації відповідно до сучасних вимог суспільства та європейських освітніх стандартів. Навчальні програми з географії для базової та профільної школи є основними документами, що визначають зміст, структуру та особливості викладання предмету на різних етапах шкільної освіти. Аналіз цих програм дозволяє виявити особливості підходів до формування географічної компетентності учнів, визначити відмінності між базовим та профільним рівнями навчання, а також оцінити відповідність програм сучасним освітнім викликам [4].

Навчальні програми з географії розробляються відповідно до Закону України "Про освіту" (2017), Закону України "Про повну загальну середню освіту" (2020), Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та Державного стандарту профільної середньої освіти (2023) [11]. Ці документи визначають компетентнісний підхід як основу сучасної освіти, що передбачає формування в учнів не лише предметних знань, умінь та навичок, але й ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві [57].

Основою для розробки програм є також Концепція "Нова українська школа" (2016), яка визначає нові підходи до організації освітнього процесу, орієнтовані на учня, його потреби та інтереси [26]. Зокрема, географія як навчальний предмет має забезпечувати формування природничо-наукової компетентності, екологічної грамотності та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Навчальна програма з географії для базової школи (6-9 класи) побудована за концентричним принципом та охоплює систематичне вивчення географічних знань від загального до конкретного [22]. У 6 класі учні вивчають

загальну географію, знайомляться з основами географічної науки, формують базові картографічні навички. Програма 7 класу присвячена фізичній географії материків та океанів, що дозволяє учням сформувати цілісне уявлення про природу Землі [38].

У 8 класі основна увага приділяється вивченню фізичної географії України, її природних умов та ресурсів. Це створює основу для розуміння особливостей географічного положення, природи та господарства рідної країни [7]. Програма 9 класу зосереджена на вивченні економічної та соціальної географії України, що передбачає ознайомлення з особливостями населення, господарства та економічних районів країни.

Базова програма визначає мінімальний обсяг знань та умінь, якими мають оволодіти всі учні незалежно від їх подальшого профілю навчання. Програма передбачає 2 години географії на тиждень у 6-7 класах та 2 години у 8-9 класах [54]. Особливістю базової програми є практична спрямованість навчання, формування вмінь працювати з різними джерелами географічної інформації, розвиток критичного мислення та екологічної свідомості учнів.

Навчальні програми з географії для профільної школи (10-11 класи) характеризуються диференціацією за рівнями складності відповідно до обраного профілю навчання. Відповідно до чинного законодавства, географія може вивчатися на стандартному рівні (1 година на тиждень) або на профільному рівні (3-4 години на тиждень) [13].

У старшій (профільній) школі тематика населення розглядається глибше - у межах курсу «Географія: Україна і світове господарство» (10–11 класи). У Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти рівня профільної школи (2022) зазначено, що основна мета вивчення теми формування в учнів системного уявлення про закономірності розміщення, структуру, динаміку та проблеми розвитку населення світу й України [3].

Програма стандартного рівня призначена для учнів, які не планують пов'язувати свою майбутню професійну діяльність з географією. Вона передбачає вивчення курсу "Економічна і соціальна географія світу" з акцентом

на формування загальної географічної культури, розуміння глобальних проблем людства та шляхів їх розв'язання. Програма охоплює такі основні теми: політична карта світу, природні ресурси та їх використання, населення світу, світове господарство, глобальні проблеми людства.

Профільна програма значно глибша за змістом та передбачає детальне вивчення економічної та соціальної географії світу з використанням складних методів географічного аналізу [38]. Вона орієнтована на учнів, які планують здобувати вищу освіту за географічними, геологічними, екологічними, туристичними спеціальностями. Профільна програма включає вивчення теоретичних основ географічної науки, сучасних методів географічних досліджень, регіональної характеристики країн світу, геополітичних та геоекономічних процесів.

Порівняльний аналіз базової та профільної програм (Додаток Г). Порівняння навчальних програм базової та профільної школи виявляє суттєві відмінності за кількома критеріями. По-перше, це обсяг навчального часу: базова програма передбачає 280 годин за 4 роки навчання (6-9 класи), тоді як профільна програма може включати до 420 годин за 2 роки навчання (10-11 класи) [29].

По-друге, відрізняється глибина вивчення матеріалу. Базова програма забезпечує формування загальних географічних знань та умінь, необхідних для загальної освіченості людини, розуміння свого місця в світі, усвідомлення екологічних проблем [40]. Профільна програма передбачає систематичне та поглиблене вивчення географічної науки, оволодіння методами географічних досліджень, формування дослідницьких компетентностей.

По-третє, різняться акценти у змісті навчання. Базова програма більше орієнтована на країнознавчий підхід, вивчення конкретних територій та їх характеристик. Профільна програма акцентує увагу на вивченні закономірностей географічної оболонки, аналізі глобальних процесів, формуванні системного географічного мислення.

По-четверте, відрізняються методи навчання. У базовій школі переважають репродуктивні та частково-пошукові методи, робота з підручником, атласом, контурними картами [39]. У профільній школі активно використовуються проблемні, дослідницькі методи, проектна діяльність, робота з науковими джерелами, статистичними базами даних, ГІС-технологіями.

Обидві програми побудовані на компетентнісному підході, що передбачає формування в учнів здатності застосовувати отримані знання та вміння в реальних життєвих ситуаціях. Ключовими компетентностями, які формуються в процесі вивчення географії, є: уміння вчитися, ініціативність та підприємливість, екологічна грамотність, інформаційно-комунікаційна компетентність, громадянська компетентність.

Предметна географічна компетентність включає картографічну грамотність, уміння працювати з різними джерелами географічної інформації, здатність аналізувати географічні процеси та явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки та прогнози. У базовій школі формуються базові рівні цих компетентностей, тоді як у профільній школі відбувається їх поглиблення та розширення.

Особлива увага в сучасних програмах приділяється формуванню практичних умінь та навичок. Програми передбачають обов'язкове виконання практичних робіт, екскурсій, спостережень у природі. У профільній школі додатково передбачається виконання індивідуальних навчальних проектів, участь у науково-практичних конференціях, олімпіадах з географії.

Проблеми та перспективи розвитку навчальних програм. Аналіз навчальних програм з географії виявляє як позитивні аспекти, так і певні проблеми. До позитивних аспектів належить відповідність програм сучасним освітнім трендам, компетентніснаспрямованість, практична орієнтація навчання, наявність можливостей для диференціації та індивідуалізації навчання.

Водночас існують і проблемні питання. По-перше, це недостатня кількість годин на вивчення географії в базовій школі, що не дозволяє

повноцінно реалізувати всі завдання програми. По-друге, спостерігається певна перевантаженість програм інформаційним матеріалом при обмеженому навчальному часі. По-третє, існує проблема матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, особливо щодо сучасних засобів навчання, ГІС-технологій, інтерактивних карт.

Перспективами розвитку навчальних програм з географії є подальша інтеграція географії з іншими природничими та суспільними науками, впровадження інноваційних методів навчання, використання цифрових технологій, розвиток дистанційних форм навчання. Важливим напрямом є також посилення екологічної та краєзнавчої складових географічної освіти, формування відповідального ставлення до навколишнього середовища та сталого розвитку.

Отже, навчальні програми з географії для базової та профільної школи є важливими документами, що визначають зміст та особливості географічної освіти в Україні. Базова програма забезпечує формування загальної географічної культури всіх учнів, тоді як профільна програма орієнтована на поглиблене вивчення географії учнями, які планують пов'язати своє майбутнє з географічними спеціальностями.

Обидві програми побудовані на компетентнісному підході, передбачають практичну спрямованість навчання, формування критичного мислення та екологічної свідомості учнів. Основними відмінностями є обсяг навчального часу, глибина вивчення матеріалу, методи навчання та рівень складності навчальних завдань.

Подальший розвиток навчальних програм має враховувати сучасні освітні виклики, потреби суспільства та інтереси учнів, забезпечувати інтеграцію географії з іншими науками та впровадження інноваційних педагогічних технологій.

2.2. Аналіз змісту модельних навчальних програм з географії та підручників НУШ в контексті вивчення географії населення

Реформа Нової української школи (НУШ), розпочата у 2016 році, передбачає докорінні зміни у змісті, методиці та організації навчального процесу [26]. Одним із ключових напрямків цієї реформи є оновлення навчальних програм з усіх предметів, включаючи географію. *Модельні навчальні програми* з географії для закладів загальної середньої освіти розроблені на основі Державного стандарту базової середньої освіти і спрямовані на формування ключових та предметних компетентностей учнів [11].

Географія населення посідає важливе місце у шкільному курсі географії, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реальним життям учнів, їхнім соціальним оточенням та майбутньою професійною діяльністю. Аналіз модельних програм показує, що вивчення населення здійснюється поетапно, з поступовим ускладненням змісту від 7-го до 9-го класу [6].

У 7 класі учні вперше знайомляться з географією населення на глобальному рівні в рамках курсу "Географія материків і океанів". Програма передбачає формування уявлень про чисельність населення Землі, його розміщення, расовий склад та основні релігії світу [57]. Особлива увага приділяється формуванню толерантного ставлення до культурного та етнічного різноманіття людства, що відповідає принципам НУШ щодо виховання громадянських цінностей.

Відповідно до модельної програми, у 7 класі учні мають опанувати такі поняття: "чисельність населення", "щільність населення", "раса", "етнос", "народ", "мова", "релігія", "урбанізація" [3]. Програма також передбачає формування вмінь аналізувати статистичні дані про населення, працювати з тематичними картами населення та робити висновки про особливості його розміщення на різних материках.

У 8 класі географія населення вивчається в контексті регіональної географії України. Модельна програма приділяє значну увагу формуванню національної ідентичності учнів через вивчення населення рідної країни [44]. Програмний матеріал включає такі питання: чисельність населення України та

її динаміка, статево-віковий склад, природний та механічний рух населення, етнічний та релігійний склад, розселення та урбанізація, трудові ресурси та зайнятість населення, демографічні проблеми [57].

Програма 8 класу передбачає формування вмінь аналізувати демографічну ситуацію в Україні, пояснювати причини демографічних процесів, прогнозувати можливі демографічні зміни та їх наслідки для економіки країни [36]. Особливістю вивчення географії населення в контексті НУШ є акцент на практичній діяльності учнів: робота з статистичними даними, побудова та аналіз графіків і діаграм, виконання проєктних робіт на демографічну тематику.

У 9 класі в рамках курсу "Географія світового господарства" тема населення розглядається як важливий чинник розміщення продуктивних сил і розвитку світової економіки [6]. Програма передбачає вивчення демографічної ситуації у різних регіонах світу, типів відтворення населення, демографічної політики, міжнародних міграцій та глобальних демографічних проблем людства.

Аналіз модельних програм свідчить, що вони побудовані на засадах компетентнісного підходу, що є ключовою ознакою НУШ (Додаток Д). Зміст географії населення спрямований не лише на засвоєння фактичних знань, а й на формування вмінь використовувати ці знання для розв'язання практичних завдань, критичного аналізу демографічної інформації, усвідомлення власної ролі у суспільстві.

Програми передбачають інтеграцію географічних знань про населення з іншими предметами: історією (історичні аспекти формування народів), біологією (біологічні аспекти відтворення населення), математикою (статистичні показники), основами здоров'я (здоров'я нації) [58]. Така інтеграція відповідає принципам цілісного сприйняття світу, що декларується НУШ.

Важливою особливістю модельних програм є їх варіативність. Вони надають учителю певну свободу у виборі методів і форм організації навчання,

що дозволяє враховувати особливості класу, рівень підготовки учнів, регіональні особливості [29]. Водночас програми чітко визначають очікувані результати навчання, які мають бути досягнуті всіма учнями незалежно від обраних педагогічних підходів.

Підручники є основним засобом навчання, що конкретизують зміст модельних програм і забезпечують їх реалізацію у навчальному процесі. Аналіз підручників з географії для 7-9 класів, створених відповідно до концепції НУШ, дозволяє виявити особливості структури та змісту географії населення [39].

У підручнику для 7 класу географія населення зазвичай представлена окремим розділом, який розміщується після вивчення природних умов материків. Така структура є логічною, оскільки учні спочатку знайомляться з природним середовищем, а потім – з людьми, що проживають у цих умовах [21]. Підручники НУШ характеризуються чітким структуруванням навчального матеріалу: кожен параграф містить мотивацію до вивчення теми, основний текст, ілюстративний матеріал, практичні завдання та запитання для самоконтролю.

Зміст параграфів про населення у 7 класі включає такі питання: загальна чисельність населення Землі та її зміни в часі, особливості розміщення населення на планеті, поняття щільності населення та чинники, що її визначають, расовий склад людства, основні мовні сім'ї та групи, світові релігії, міське і сільське населення. Підручники нового покоління відрізняються від попередніх більшою візуалізацією: використовуються карти, схеми, інфографіка, фотографії, що сприяє кращому сприйняттю інформації.

Важливою інновацією підручників НУШ є включення рубрик, спрямованих на формування різних компетентностей. Наприклад, рубрика "Досліджуємо" містить завдання для практичних робіт, "Думаємо критично" – завдання на аналіз і оцінювання інформації, "Цікаво знати" – додаткову інформацію для розширення кругозору [6]. Такий підхід робить процес навчання більш різноманітним і цікавим для учнів.

Аналіз підручників для 8 класу показує, що географія населення України є однією з найбільш розгорнутих. Зазвичай їй присвячується 6-8 параграфів, що свідчить про її значущість у курсі географії України [18]. Структура цієї теми в різних підручниках може дещо відрізнятися, але загальна логіка викладу матеріалу зберігається: від загальних показників (чисельність, розміщення) до складу населення (статеві-віковий, етнічний, релігійний) і далі до динаміки населення та демографічних проблем.

Детальний аналіз змісту параграфів виявляє таку структуру знань про населення України: історична динаміка чисельності населення, сучасна чисельність і місце України у світі за цим показником; особливості розміщення населення по території країни, поняття густоти населення, регіональні відмінності у густоті; статеві-віковий склад населення, вікові групи, статеві структура, вікові піраміди; природний рух населення, показники народжуваності та смертності, природний приріст, типи відтворення населення; механічний рух населення, міграції, їх види та причини; етнічний склад населення України, українці як державотворча нація, національні меншини; мовний склад населення, мови, поширені в Україні; релігійний склад населення, основні конфесії; міське і сільське населення, урбанізація, типи міст, функції міст, сільські поселення; трудові ресурси, економічно активне населення, зайнятість і безробіття; демографічні проблеми України та шляхи їх розв'язання

Підручники НУШ для 8 класу характеризуються посиленою практичною спрямованістю. Майже кожен параграф містить завдання на роботу з картами, статистичними даними, побудову графіків і діаграм. Особлива увага приділяється формуванню вмінь аналізувати демографічні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки та прогнози.

Важливою особливістю підручників нового покоління є їх спрямованість на формування ціннісних орієнтацій учнів. Зміст географії населення України сприяє вихованню патріотизму, поваги до культурного різноманіття, толерантності, усвідомлення необхідності збереження нації. Це досягається

через включення інформації про видатних українців, традиції різних етносів, що проживають в Україні, проблеми збереження української мови та культури.

У підручниках для 9 класу тема населення розглядається переважно в економічному контексті. Населення аналізується як трудові ресурси, споживачі продукції, чинник розміщення виробництва [22]. Проте підручники також містять розділи про демографічну ситуацію у світі, глобальні демографічні проблеми, демографічну політику різних країн.

Структура викладу матеріалу про географію населення у 9 класі відрізняється від попередніх класів більшою узагальненістю та глобальністю. Підручники містять порівняльний аналіз демографічної ситуації у різних регіонах світу, що дозволяє учням сформувати цілісне уявлення про світ [43]. Використовуються узагальнюючі таблиці, картосхеми, що показують просторову диференціацію демографічних показників.

Аналіз підручників показує, що автори намагаються подавати матеріал доступною для учнів мовою, уникаючи надмірної наукової термінології. Водночас вводяться і пояснюються основні демографічні поняття та терміни, що є необхідним для формування предметної компетентності. Підручники містять словники термінів, що полегшує їх засвоєння учнями.

У цілому, аналіз модельних навчальних програм і підручників з географії для 7-9 класів у контексті вивчення географії населення дозволяє зробити такі висновки:

Модельні програми з географії для НУШ побудовані на засадах компетентнісного підходу і спрямовані на формування не лише предметних знань, а й ключових компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності у сучасному суспільстві.

Географія населення вивчається поетапно впродовж трьох років з поступовим ускладненням змісту: від загальних уявлень про населення світу (7 клас) через детальне вивчення населення України (8 клас) до аналізу населення як чинника розвитку світового господарства (9 клас).

Зміст географії населення у підручниках НУШ характеризується чіткою структурованістю, логічністю викладу, зв'язком з життям учнів, спрямованістю на формування ціннісних орієнтацій (патріотизму, толерантності, екологічної свідомості).

У старшій (профільній) школі тематика населення розглядається глибше - у межах курсу «Географія: Україна і світове господарство» (10–11 класи). Наприклад, у підручнику «Географія (рівень стандарту). 10 клас» тема «Населення світу» подана через такі логічні блоки:

1. Чисельність і відтворення населення;
 2. Географія народів і релігій;
 3. Міграції;
 4. Урбанізація та міські агломерації;
- Демографічна політика [3].

Зазначимо також, що центральне місце в темі «Населення світу та України» посідають демографічні процеси – народжуваність, смертність, природний приріст населення, міграції. [54; 25]. Наприклад, підручник «Економічна і соціальна географія світу» для 10 класу [54] вводить поняття демографічної революції, розглядає типи відтворення населення, знайомить учнів з демографічними проблемами сучасності. У підручнику С.Г. Кобернік та Р.Р. Коваленко «Економічна і соціальна географія світу» [25] тема населення структурована навколо ключових демографічних понять, де значна увага приділяється формуванню вмінь роботи з демографічними картами, статистичними таблицями та діаграмами.

Питання етнічного, мовного та релігійного складу населення є також невід'ємною частиною теми «Населення світу та України». Ці аспекти представлені в підручниках як окремі параграфи або розділи, що дозволяє учням сформувати цілісне уявлення про культурне різноманіття людства [54; 25].

Процеси урбанізації та міграції населення є важливими складовими теми населення в шкільній географії. Ці питання набувають особливої актуальності в умовах глобалізації та інтенсифікації міграційних потоків [3].

Щодо теми «Населення України» в шкільних підручниках, то тут є своя специфіка, яка пов'язана з необхідністю формування в учнів патріотичних почуттів, громадянської ідентичності та розуміння демографічних проблем власної держави.

Підручник О.Г.Стадника «Географія України» [53] детально характеризує чисельність і природний рух населення України, аналізує причини депопуляції та шляхи подолання демографічної кризи. Автор розглядає етнічний склад населення України, його мовні та релігійні особливості, акцентуючи увагу на багатонаціональному характері українського суспільства та необхідності толерантного ставлення до представників різних етносів.

Таким чином, сучасні підручники з географії використовують різноманітні методичні прийоми для засвоєння теми населення. Серед них можна виділити наступні.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних методик вивчення окремих питань географії населення на засадах компетентнісного підходу, створенням дидактичних матеріалів, що доповнюють підручники, вивченням ефективності різних методів формування компетентностей при вивченні географії населення.

2.3. Практичні роботи, картографічні вправи та інтерактивні методи вивчення географії населення

Сучасна методика викладання географії населення вимагає використання різноманітних форм і методів навчання, які сприяють формуванню не лише теоретичних знань, а й практичних умінь і навичок учнів. Особливо важливими є практичні роботи, картографічні вправи та інтерактивні методи, які дозволяють учням активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, розвивати критичне мислення та навички аналізу демографічних процесів [3].

Впровадження таких методів відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу в освіті та сприяє формуванню географічної компетентності учнів [56].

Практичні роботи є важливою складовою навчального процесу з географії населення, оскільки вони дозволяють учням застосовувати теоретичні знання для розв'язання конкретних завдань і проблем. За класифікацією О. Топузова, практичні роботи можна поділити на навчальні, тренувальні та підсумкові [57]. Кожен тип має свої особливості та дидактичні цілі.

Навчальні практичні роботи спрямовані на формування нових умінь і навичок роботи з демографічними даними. До таких робіт належать завдання на побудову вікових пірамід населення, розрахунок демографічних показників (народжуваності, смертності, природного приросту), аналіз статеві-вікової структури населення [6]. Учні під керівництвом вчителя опановують методику виконання певних операцій, наприклад, розрахунок щільності населення за формулою або побудову картограми розміщення населення.

Тренувальні практичні роботи закріплюють набуті вміння через багаторазове виконання однотипних завдань на різному фактичному матеріалі. Наприклад, після опанування методики побудови статево-вікової піраміди учні можуть побудувати такі піраміди для різних країн світу і порівняти їх, виявляючи особливості демографічного розвитку. Це дозволяє закріпити не лише технічні навички, а й вміння інтерпретувати демографічні дані.

Підсумкові практичні роботи проводяться з метою контролю та оцінювання рівня сформованості умінь і навичок. Вони можуть включати комплексні завдання, які потребують застосування різних методів аналізу демографічних процесів. Наприклад, учням пропонується проаналізувати демографічну ситуацію в певному регіоні на основі статистичних даних, побудувати відповідні графіки та діаграми, зробити висновки про особливості та проблеми населення.

Успішність виконання практичних робіт значною мірою залежить від якості їх організації. Вчитель має чітко сформулювати мету роботи, забезпечити учнів необхідними матеріалами (статистичними даними, картами,

атласами), роз'яснити послідовність виконання завдань [20]. Важливим є інструктаж, під час якого учні отримують чіткі вказівки щодо виконання роботи.

Практичні роботи можуть виконуватися індивідуально, у парах або групах. Групова форма роботи особливо ефективна при виконанні складних завдань, що потребують розподілу обов'язків та кооперації. Наприклад, при дослідженні демографічної ситуації в різних регіонах України кожна група може проаналізувати окремий регіон, а потім представити результати для спільного обговорення [28].

Оцінювання практичних робіт має бути об'єктивним і враховувати не лише правильність виконання, а й самостійність, акуратність оформлення, глибину аналізу та висновків. Доцільно використовувати критеріальне оцінювання, коли учні заздалегідь знають, за якими критеріями оцінюватиметься їхня робота.

Картографічні вправи є специфічним джерелом географічної інформації та важливим засобом навчання географії населення. Картографічні вправи розвивають просторове мислення учнів, формують уміння читати, аналізувати та інтерпретувати картографічну інформацію про населення [31].

Картографічні вправи можна класифікувати за різними критеріями. За характером діяльності виділяють вправи на читання карт, аналіз картографічної інформації та створення власних картографічних матеріалів. *Вправи на читання карт* включають визначення показників щільності населення в різних регіонах, виявлення районів з найбільшою та найменшою концентрацією населення, визначення розміщення міст різної величини.

Аналітичні картографічні вправи передбачають порівняння карт різного змісту, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між розміщенням населення та природними чи соціально-економічними факторами. Наприклад, учні можуть порівняти карту щільності населення з фізичною картою і з'ясувати, як рельєф впливає на розміщення населення. Такі завдання розвивають

аналітичні здібності та формують розуміння взаємозв'язків у географічній оболонці.

Створення картографічних матеріалів є найбільш складним видом картографічних вправ. Учні можуть створювати картосхеми міграційних потоків, картограми демографічних показників, картодіаграми національного складу населення [35]. Такі завдання розвивають творчість, просторове мислення та навички графічного оформлення географічної інформації.

Сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для роботи з картами. Використання ГІС-технологій (географічних інформаційних систем) у навчальному процесі дозволяє учням створювати власні тематичні карти на основі статистичних даних, проводити просторовий аналіз демографічних процесів [61]. Онлайн-сервіси, такі як Google Maps, Arc GIS Online, дають можливість працювати з інтерактивними картами, накладати різні шари інформації, досліджувати зміни в розміщенні населення в динаміці.

Використання ГІС-технологій у вивченні географії населення сприяє формуванню цифрової компетентності учнів, розвитку навичок роботи з великими обсягами просторової інформації. Учні можуть створювати проекти, присвячені аналізу демографічної ситуації в різних регіонах, використовуючи сучасні картографічні інструменти.

. Методи інтерактивного навчання

Інтерактивні методи навчання передбачають активну взаємодію учнів між собою та з вчителем, створення ситуацій, у яких учні є активними учасниками навчального процесу. Використання інтерактивних методів підвищує мотивацію до навчання, розвиває комунікативні навички, критичне мислення [47].

До інтерактивних методів, що ефективно застосовуються у вивченні географії населення, належать дискусії, рольові ігри, кейс-методи, проєктна діяльність [49]. *Дискусії* дозволяють розглянути демографічні проблеми з різних точок зору. Наприклад, учні можуть обговорити проблеми старіння населення в розвинених країнах, демографічного вибуху в країнах, що

розвиваються, міграційної кризи в Європі. Під час дискусії формуються навички аргументації, критичного аналізу інформації, толерантного ставлення до різних думок.

Рольові ігри дозволяють учням поглянути на демографічні проблеми з позицій різних соціальних груп. Наприклад, під час гри, присвяченої міграційній політиці, учні можуть виступати в ролях урядовців, мігрантів, місцевого населення, представників міжнародних організацій. Це сприяє розвитку емпатії, розуміння складності демографічних проблем [55].

Кейс-метод передбачає аналіз конкретних ситуацій, пов'язаних з географією населення. Учням пропонується кейс – опис реальної демографічної ситуації в певній країні чи регіоні, статистичні дані, додаткові матеріали. Завдання учнів – проаналізувати ситуацію, виявити проблеми, запропонувати шляхи їх вирішення. Такий метод розвиває аналітичні здібності, уміння приймати рішення в умовах неповної інформації.

Проектна діяльність є однією з найефективніших форм організації навчання географії населення. Проекти можуть бути індивідуальними або груповими, короткостроковими або довгостроковими. Темі проектів можуть бути різноманітними: "Демографічна ситуація в моєму місті", "Міграційні процеси в Україні", "Проблеми урбанізації", "Національний склад населення регіону".

Виконання проекту передбачає кілька етапів: вибір теми, формулювання мети та завдань, збір та аналіз інформації, оформлення результатів, презентацію проекту. На кожному етапі учні розвивають різні компетентності: інформаційну (пошук та аналіз інформації), комунікативну (взаємодія в групі, презентація результатів), загальнокультурну (розуміння демографічних процесів та їх впливу на суспільство).

Важливою складовою проектної діяльності є використання ІКТ. Учні можуть створювати мультимедійні презентації, відеоролики, інтерактивні карти, веб-сайти, присвячені демографічним проблемам. Це розвиває цифрову

компетентність, творчі здібності, уміння працювати з різними програмними засобами.

Сучасні цифрові технології відкривають широкі можливості для інтерактивного навчання географії населення. Використання онлайн-платформ для створення інтерактивних вправ (Kahoot, Quizlet, Learningapps) дозволяє урізноманітнити форми роботи, підвищити мотивацію учнів. Учні можуть створювати власні тести та вікторини з географії населення, що сприяє закріпленню знань та розвитку творчості.

Віртуальні екскурсії містами світу, перегляд документальних фільмів про демографічні проблеми, використання відкритих статистичних баз даних (сайти ООН, Світового банку, національних статистичних служб) роблять навчання більш наочним та цікавим. Учні отримують доступ до актуальної інформації, можуть відстежувати зміни демографічних показників у реальному часі.

Отже, практичні роботи, картографічні вправи та інтерактивні методи є ефективними інструментами вивчення географії населення. Вони сприяють формуванню не лише предметних знань, а й ключових компетентностей учнів: уміння аналізувати та інтерпретувати інформацію, працювати з різними джерелами даних, приймати обґрунтовані рішення, співпрацювати в групі. Використання цих методів відповідає сучасним вимогам до географічної освіти та забезпечує якісну підготовку учнів до життя в сучасному суспільстві. Важливим є поєднання традиційних методів навчання з інноваційними підходами, використання можливостей цифрових технологій для підвищення ефективності навчального процесу. Подальшого дослідження потребують питання розробки нових методик використання ГІС-технологій, створення електронних навчальних ресурсів, адаптації зарубіжного досвіду викладання географії населення до умов української школи.

2.4. Типові труднощі учнів при засвоєнні теми "Географія населення"

Вивчення географії населення є одним із найважливіших і водночас найскладніших розділів шкільного курсу географії. Аналіз педагогічної

практики та результатів навчальних досягнень учнів свідчить про наявність значного спектру труднощів, які виникають у процесі засвоєння цієї теми. Розуміння природи цих труднощів є необхідною умовою для розробки ефективних методичних підходів до викладання географії населення та підвищення якості географічної освіти загалом [5].

Труднощі когнітивного характеру. Однією з найсуттєвіших проблем, з якою стикаються учні при вивченні географії населення, є *складність сприйняття та осмислення великих масивів статистичної інформації*. Демографічні показники, дані про чисельність населення, його структуру та динаміку вимагають від учнів розвиненого абстрактного мислення та здатності до аналізу кількісних даних. Дослідження Топузова О.М. показують, що лише 34% учнів 9-х класів здатні самостійно інтерпретувати демографічні таблиці без додаткових пояснень вчителя [57].

Особливу складність становить *розуміння причинно-наслідкових зв'язків між демографічними процесами та соціально-економічними факторами*. Учні часто не можуть встановити взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку країни та показниками народжуваності, смертності, природного приросту населення [34]. Це пов'язано з недостатнім життєвим досвідом школярів та обмеженістю їхніх уявлень про соціально-економічні реалії різних країн світу.

Значні *труднощі* викликає *засвоєння понятійного апарату географії населення*. Термінологія цього розділу включає велику кількість специфічних понять: "демографічний вибух", "демографічна криза", "депопуляція", "міграційний прирост", "урбанізація", "субурбанізація", "агломерація", "мегаполіс" тощо. За результатами досліджень Корнеєва В.П., близько 58% учнів плутають базові демографічні поняття, особливо ті, що мають схожу семантику [28].

Аналіз картографічних матеріалів з теми також створює певні проблеми. Карти густоти населення, міграційних потоків, розміщення міст вимагають розвинених навичок роботи з тематичними картами. Учні часто не можуть правильно інтерпретувати умовні позначення, неадекватно оцінюють

масштаб явищ, зображених на карті, не вміють порівнювати картографічну інформацію з різних джерел.

Труднощі методичного характеру. Недостатня наочність і абстрактність навчального матеріалу значно ускладнюють процес засвоєння географії населення. На відміну від фізичної географії, де учні можуть безпосередньо спостерігати географічні об'єкти та явища, демографічні процеси є віддаленими від повсякденного досвіду школярів. Пестушко В.Ю. та Уварова Г.Ш. наголошують на необхідності використання різноманітних засобів візуалізації для подолання цієї проблеми [44].

Проблема актуальності статистичних даних також негативно впливає на якість засвоєння матеріалу. Підручники часто містять застарілу інформацію про чисельність населення, показники народжуваності та смертності, що знижує мотивацію учнів та створює конфлікт між шкільними знаннями та інформацією з інших джерел [27]. За даними моніторингу Інституту модернізації змісту освіти, середній "вік" статистичних даних у шкільних підручниках становить 5-7 років, що є неприйнятним для динамічної сфери демографії.

Недостатня інтеграція міжпредметних зв'язків ускладнює формування цілісного уявлення про географію населення. Ця тема тісно пов'язана з історією, економікою, біологією, математикою, однак у шкільній практиці ці зв'язки часто залишаються нереалізованими. Дослідження Кобернік С.Г. свідчать, що системне використання міжпредметних зв'язків підвищує ефективність засвоєння матеріалу на 23-28% [35].

Обмежена можливість проведення практичних робіт та дослідницької діяльності знижує якість засвоєння навчального матеріалу. Географія населення потребує активної роботи з статистичними джерелами, побудови графіків та діаграм, аналізу демографічних ситуацій, однак у реальній шкільній практиці такі види діяльності реалізуються недостатньо.

Труднощі психологічного характеру. Низька мотивація учнів до вивчення демографічної тематики є однією з ключових психологічних

проблем. Підлітки часто не усвідомлюють практичної значущості знань про населення для їхнього майбутнього життя. Дослідження Корнус А.О. показують, що географія населення посідає одне з останніх місць у рейтингу цікавості шкільних географічних тем [27].

Складність формування емоційно-ціннісного ставлення до вивчення населення пов'язана з абстрактністю демографічних понять. Учням важко емоційно реагувати на статистичні дані, навіть якщо вони стосуються важливих соціальних проблем. Бойко В.М. наголошує на необхідності "очуднення" статистики, надання їй людського виміру через конкретні приклади та історії [3].

Вікові особливості учнів також створюють певні труднощі. Теорії демографічного переходу, концепції оптимальної чисельності населення, проблеми перенаселення вимагають зрілого мислення та здатності до прогнозування, які ще недостатньо розвинені у підлітків. За віковими нормами, лише до 15-16 років учні набувають здатності до повноцінного аналізу складних соціально-демографічних явищ.

Труднощі, пов'язані з розумінням сучасних демографічних процесів. Однією з найактуальніших проблем є складність розуміння учнями демографічного переходу та його етапів. Концепція демографічного переходу передбачає аналіз довготривалих історичних змін у режимі відтворення населення, що вимагає розвиненого історичного мислення. Учні часто не можуть пояснити, чому в різних країнах спостерігаються різні типи відтворення населення, не бачать закономірностей у зміні демографічної поведінки суспільства.

Проблема розуміння міграційних процесів також викликає значні труднощі. Сучасні міграції є складним багатофакторним явищем, що включає економічні, політичні, екологічні, соціокультурні чинники. Дослідження Довгань А.І. показують, що учні часто спрощують причини міграцій, зводячи їх виключно до економічних мотивів, не враховуючи культурні, релігійні та політичні фактори [16].

Особливу складність становить вивчення процесу урбанізації та його наслідків. Учні часто не розуміють різниці між урбанізацією, субурбанізацією та рурбанізацією, не можуть проаналізувати позитивні та негативні наслідки урбанізації для різних країн світу. Шуканова О.О. зазначає, що навіть учні, які проживають у великих містах, не завжди усвідомлюють сутність урбанізаційних процесів [61].

Складність розуміння етнічної та релігійної структури населення пов'язана з делікатністю цієї теми та недостатніми знаннями учнів про культурне різноманіття світу. Вчителі часто уникають поглибленого розгляду етноконфесійних питань, побоюючись конфліктних ситуацій у класі, що призводить до поверхневого засвоєння цього важливого матеріалу.

Труднощі роботи з джерелами інформації. Робота зі статистичними джерелами викликає в учнів значні труднощі технічного та методичного характеру. Статистичні щорічники, бази даних міжнародних організацій (ООН, Світового банку, Євростату) містять величезні обсяги інформації, у яких школярам важко орієнтуватися. Дослідження Масляк П.О. показують, що лише 18% учнів можуть самостійно знайти необхідні демографічні дані у відкритих статистичних базах [36].

Критичне осмислення статистичної інформації також становить проблему. Учні часто сприймають будь-які цифрові дані як абсолютну істину, не враховуючи можливі похибки, різні методики підрахунку, політичну заангажованість деяких джерел. Формування навичок критичного мислення при роботі зі статистикою є важливим, але недостатньо реалізованим завданням географічної освіти.

Проблема візуалізації статистичних даних також потребує уваги. Побудова демографічних пірамід, картодіаграм, картограм вимагає певних технічних навичок та розуміння принципів графічного представлення інформації. За результатами педагогічних спостережень, близько 45% учнів допускають систематичні помилки при побудові графіків та діаграм.

Труднощі регіонального характеру. Розуміння регіональних особливостей демографічних процесів вимагає знання географічного контексту, історичних особливостей, культурних традицій різних регіонів світу. Учні часто не можуть пояснити, чому в країнах Африки зберігається високий природний приріст населення, тоді як у країнах Європи спостерігається демографічна криза [35].

Порівняльний аналіз демографічної ситуації у різних країнах також викликає труднощі. Учням складно виявляти схожість та відмінності демографічних процесів, групувати країни за типом відтворення населення, пояснювати причини демографічної диференціації світу. Паламарчук Л.Б. наголошує на необхідності розвитку компаративних навичок при вивченні географії населення [43].

Складність розуміння демографічної ситуації в Україні пов'язана з недостатнім висвітленням цієї проблематики у шкільному курсі. Учні часто не знають про масштаби депопуляції в Україні, про проблеми трудової міграції, про особливості вікової структури українського населення. Кравчук Л.В. зазначає, що демографічні проблеми України потребують окремого та поглибленого розгляду у шкільному курсі географії [30].

Таким чином, типові труднощі учнів при засвоєнні географії населення мають комплексний характер та пов'язані з когнітивними, методичними, психологічними та інформаційними факторами. Подолання цих труднощів вимагає системного підходу, що включає вдосконалення методики викладання, оновлення змісту навчального матеріалу, підвищення мотивації учнів та розвиток їхніх дослідницьких компетентностей. Розуміння природи труднощів є необхідною основою для розробки ефективних педагогічних стратегій, спрямованих на підвищення якості географічної освіти та формування цілісного уявлення про населення як ключовий компонент географічної оболонки.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Використання цифрових ресурсів, ГІС - технологій та інтерактивних карт в географічній освіті

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. Особливо актуальним це є для географічної освіти, де візуалізація просторових даних відіграє ключову роль у формуванні географічних знань та вмінь учнів. У контексті вивчення географії населення особливим інструментом є *цифрові освітні ресурси*, які надають унікальні можливості для аналізу демографічних процесів, міграційних потоків, урбанізації та інших аспектів розселення людей.

Під *цифровими освітніми ресурсами* розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу. Для географії населення особливу цінність становлять ресурси, що містять статистичні бази даних, інтерактивні карти, демографічні піраміди, графіки динаміки чисельності населення тощо.

Дослідження українських науковців, зокрема Топузова О. М. та Надтоки О. Ф., свідчать про позитивний вплив використання цифрових технологій на якість географічної освіти [57]. Автори наголошують, що застосування електронних ресурсів сприяє формуванню в учнів критичного мислення, здатності до аналізу великих обсягів інформації та розвитку просторового мислення.

Серед основних типів цифрових ресурсів для вивчення географії населення можна виділити:

Електронні підручники та посібники, які містять не лише текстову інформацію, але й мультимедійні елементи – відео, анімації, інтерактивні схеми. Такі ресурси дозволяють учням самостійно досліджувати матеріал у зручному темпі, повертатися до складних тем, що особливо важливо при вивченні складних демографічних процесів.

Статистичні бази даних національних та міжнародних організацій (Державна служба статистики України, Eurostat, UN Population Division) надають актуальну інформацію про чисельність, структуру, природний та механічний рух населення. Робота з первинними статистичними даними формує в учнів уміння критично оцінювати інформацію, виявляти тенденції та закономірності.

Віртуальні екскурсії та 360-градусні панорами населених пунктів дозволяють учням «відвідати» різні міста світу, ознайомитися з особливостями їх забудови, архітектури, що відображає культурні традиції народів. Це особливо цінно для розуміння взаємозв'язку між природними умовами, культурою та характером розселення [22].

Освітні платформи та сайти (National Geographic Education, BBC Geography) пропонують готові навчальні модулі, інтерактивні завдання, тести з географії населення. Використання таких ресурсів дозволяє урізноманітнити форми роботи на уроці, організувати самостійну дослідницьку діяльність учнів.

Важливою складовою сучасної цифрової освіти є *застосування хмарних технологій*, що забезпечують доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та з будь-якого пристрою. Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle та інші платформи створюють єдине освітнє середовище, де учні можуть отримувати завдання, обмінюватися результатами досліджень, працювати над спільними проєктами з географії населення.

Однак впровадження цифрових ресурсів у навчання географії населення потребує від учителя не лише технічної підготовки, але й методичної компетентності. Педагог має вміти критично оцінювати якість цифрових ресурсів, адаптувати їх до конкретних освітніх цілей, інтегрувати в структуру

уроку таким чином, щоб технології не замінювали традиційні методи навчання, а доповнювали їх [46].

Географічні інформаційні системи (ГІС) є одним із найпотужніших інструментів сучасної географічної науки та освіти. За визначенням Руденка Л. Г., ГІС – це комп'ютерна система, яка забезпечує збір, зберігання, обробку, доступ, відображення та поширення просторово-координованих даних [48]. У контексті вивчення географії населення ГІС-технології відкривають нові можливості для аналізу демографічних процесів, моделювання розселення, прогнозування змін у структурі населення.

Основними функціями ГІС, які мають особливе значення для географії населення, є:

Просторовий аналіз – можливість виявляти закономірності розміщення населення, аналізувати щільність населення, досліджувати зв'язок між природними умовами та характером розселення. ГІС дозволяє накладати різні тематичні шари (рельєф, клімат, транспортну мережу, розміщення населених пунктів) та виявляти кореляції між ними.

Картографічна візуалізація – створення тематичних карт населення з використанням різних способів картографічного зображення (ареалів, ізоліній, картограм, картодіаграм). Сучасні ГІС дозволяють швидко створювати якісні карти, змінювати їх масштаб, легенду, що значно підвищує ефективність навчального процесу.

Часовий аналіз – можливість відстежувати динаміку демографічних процесів у часі, порівнювати дані різних періодів, створювати анімовані карти, що показують зміни в розміщенні та структурі населення. Це особливо важливо для розуміння міграційних процесів, урбанізації, змін у віковій структурі населення.

У світовій практиці географічної освіти активно використовуються такі ГІС-платформи як Arc GIS Online, QGIS, Google Earth Engine. Дослідження американських педагогів показують, що використання ГІС у навчанні географії

підвищує мотивацію учнів, розвиває просторове мислення та навички роботи з великими масивами даних.

В Україні впровадження ГІС-технологій у шкільну географічну освіту знаходиться на стадії активного розвитку. Кобернік С. Г. та Коваленко Р. Р. у своїх дослідженнях наголошують на необхідності підготовки вчителів географії до роботи з ГІС, розробки навчально-методичних матеріалів, адаптованих до українських реалій [22].

Конкретні приклади застосування ГІС у вивченні географії населення включають:

Аналіз щільності населення – учні можуть створювати карти щільності населення регіонів України, порівнювати показники різних областей, виявляти фактори, що впливають на нерівномірність розселення. Використання ГІС дозволяє не просто побачити готову карту, а самостійно побудувати її на основі статистичних даних.

Дослідження урбанізації – за допомогою ГІС можна відстежувати зростання міст, аналізувати зміни в співвідношенні міського та сільського населення, виявляти тенденції формування агломерацій. Накладання супутникових знімків різних років дозволяє наочно побачити розширення міської забудови.

Вивчення етнічного складу населення – створення етнографічних карт, аналіз розміщення різних етнічних груп, дослідження історичних змін в етнічній структурі регіонів. ГІС дозволяє інтегрувати дані перепису населення з картографічною основою, створюючи багатошарові карти.

Аналіз міграційних потоків – візуалізація напрямків та обсягів міграції, виявлення міграційних центрів притягання та відштовхування. Використання картодіаграм та картосхем допомагає учням зрозуміти складні міграційні процеси.

Методика роботи з ГІС на уроках географії населення передбачає поетапне навчання: від ознайомлення з інтерфейсом програми до самостійного виконання аналітичних проєктів. Рекомендується починати з простих завдань

(пошук об'єктів на карті, вимірювання відстаней) та поступово переходити до складніших (створення тематичних карт, просторовий аналіз).

Важливим аспектом використання ГІС є формування в учнів критичного мислення щодо просторових даних. Учні повинні розуміти, що картографічне зображення – це модель реальності, яка має певні обмеження та похибки. Робота з різними проєкціями, масштабами, способами картографічного зображення допомагає сформувати об'єктивне бачення географічних процесів.

Інтерактивні карти як засіб навчання географії населення, являють собою цифрові картографічні продукти, що дозволяють користувачу активно взаємодіяти з просторовою інформацією: змінювати масштаб, вмикати та вимикати окремі шари даних, отримувати додаткову інформацію про об'єкти, виконувати вимірювання. У вивченні географії населення інтерактивні карти мають особливу цінність, оскільки дозволяють досліджувати складні демографічні процеси в динаміці та просторі.

На відміну від традиційних паперових карт, інтерактивні карти надають можливість:

Багат шарового відображення інформації – одночасна візуалізація декількох тематичних шарів (чисельність населення, етнічний склад, рівень урбанізації, міграційні потоки), що дозволяє виявляти взаємозв'язки між різними характеристиками населення. Користувач може вмикати потрібні шари та приховувати зайві, формуючи індивідуальний контент карти.

Динамічної візуалізації – створення анімованих карт, що показують зміни в часі. Наприклад, анімована карта зміни чисельності населення міст України за останні 30 років дозволяє наочно побачити процеси депопуляції в сільській місцевості та зростання обласних центрів.

Отримання детальної інформації – при кліку на об'єкт (місто, регіон) користувач отримує докладну статистичну інформацію, графіки, діаграми. Це робить карту не просто зображенням, а повноцінною інформаційною системою.

Порівняльного аналізу – можливість розміщення декількох карт поруч для порівняння показників різних територій або різних часових періодів. Це

розвиває аналітичні навички учнів, здатність виявляти закономірності та відмінності.

Серед найпопулярніших платформ для створення та використання інтерактивних карт у географічній освіті можна виділити:

Google My Maps – доступний інструмент для створення власних карт з можливістю додавання міток, ліній, полігонів, інтеграції фото та відео. Учні можуть створювати карти розміщення етнічних груп, туристичні карти міст, карти міграційних маршрутів власних родин.

Arc GIS Online – професійна платформа, що пропонує широкі можливості для аналізу та візуалізації просторових даних. Містить готові базові карти, статистичні дані про населення світу, інструменти для просторового аналізу.

Open Street Map – відкрита картографічна платформа, дані якої можна використовувати для навчальних проєктів. Учні можуть не лише користуватися картами, але й долучатися до їх створення, що формує відповідальне ставлення до географічної інформації.

Tableau Public – платформа для створення інтерактивних візуалізацій даних, включаючи картографічні. Дозволяє створювати складні багатокомпонентні дашборди з картами, графіками, таблицями.

Методичні рекомендації щодо використання інтерактивних карт на уроках географії населення включають:

На етапі актуалізації знань інтерактивні карти можуть використовуватися для географічної розминки, коли учні мають знайти на карті певні об'єкти, назвати країни з найбільшою чисельністю населення, визначити столиці.

Під час вивчення нового матеріалу інтерактивні карти виступають засобом ілюстрації теоретичних положень. Наприклад, при вивченні теми "Типи відтворення населення" доцільно використовувати інтерактивну карту, що показує поширення різних типів відтворення у країнах світу з можливістю перегляду демографічних пірамід кожної країни.

У практичній роботі учні самостійно працюють з інтерактивними картами, виконуючи завдання на аналіз, порівняння, виявлення закономірностей. Це можуть бути завдання типу: "Порівняйте щільність населення прибережних та внутрішніх регіонів України", "Визначте регіони з найвищим та найнижчим рівнем урбанізації".

У проєктній діяльності учні створюють власні інтерактивні карти за результатами досліджень. Наприклад, проєкт "Міграційна історія мого роду" може бути представлений у вигляді інтерактивної карти з міграційними маршрутами, фотографіями, спогадами родичів.

Особливу увагу заслуговують storymaps, які поєднують картографічне зображення з наративом. Такі карти дозволяють розповідати історії через географічний простір, що особливо ефективно при вивченні міграцій, історії заселення територій, формування етнічної карти регіону.

Дослідження показують, що використання інтерактивних карт підвищує мотивацію учнів до вивчення географії, розвиває просторове мислення, формує навички роботи з цифровими інструментами. Учні, які регулярно працюють з інтерактивними картами, демонструють кращі результати у виконанні завдань на аналіз та інтерпретацію географічної інформації.

Однак важливо пам'ятати, що інтерактивні карти – це інструмент, ефективність якого залежить від методично грамотного використання. Учителю має чітко визначати освітні цілі роботи з картою, формулювати конкретні завдання, організовувати обговорення результатів. Без цього робота з інтерактивною картою може перетворитися на безцільне "гортання" електронних сторінок.

Перспективи розвитку інтерактивних карт у географічній освіті пов'язані з впровадженням технологій доповненої та віртуальної реальності, що дозволить створювати ще більш занурені та реалістичні географічні середовища для навчання.

3.2. Міждисциплінарний підхід у вивченні демографічних процесів

Сучасна географічна наука характеризується посиленням інтеграційних процесів та активним використанням міждисциплінарних підходів до вивчення складних суспільно-географічних явищ. Демографічні процеси, як невід'ємна складова суспільного розвитку, потребують комплексного дослідження з позицій різних наук, що дозволяє отримати цілісне уявлення про закономірності відтворення населення, його просторову організацію та взаємодію з навколишнім середовищем [59].

Міждисциплінарний підхід у вивченні демографічних процесів передбачає інтеграцію методів, концепцій та теоретичних положень географії, демографії, соціології, економіки, історії, медицини та інших наук для всебічного аналізу процесів народжуваності, смертності, природного та механічного руху населення. Такий підхід є особливо актуальним у контексті сучасних викликів, пов'язаних зі старінням населення, міграційними кризами, урбанізацією та глобальними епідеміологічними загрозами.

Міждисциплінарність у географічній науці розглядається як методологічний принцип, що передбачає синтез знань з різних наукових дисциплін для вирішення комплексних дослідницьких завдань [60]. У контексті вивчення демографічних процесів цей підхід набуває особливого значення, оскільки населення є об'єктом дослідження багатьох наук, кожна з яких розглядає його крізь призму власного предмета та методології (Додаток Е).

Географія населення, як галузь суспільної географії, розглядає демографічні процеси в контексті територіальної організації суспільства, аналізуючи просторові закономірності розміщення населення, його структуру та динаміку [15]. Демографія, у свою чергу, зосереджується на кількісному вимірі процесів відтворення населення, вивчаючи режими та типи відтворення, демографічні структури та прогнозування чисельності населення.

Соціологічний підхід до вивчення демографічних процесів акцентує увагу на соціальних факторах народжуваності та смертності, демографічній поведінці різних соціальних груп, впливі соціальних інститутів на репродуктивні установки населення. Економічна складова міждисциплінарного підходу

розглядає демографічні процеси через призму економічного розвитку, аналізуючи взаємозв'язок між демографічними змінами та економічним зростанням, трудовими ресурсами та ринком праці [33].

Історичний аспект вивчення демографічних процесів дозволяє простежити еволюцію демографічних структур та режимів відтворення населення в різні історичні епохи, виявити тенденції та закономірності демографічного розвитку. Медико-біологічний підхід фокусується на вивченні факторів здоров'я населення, захворюваності, смертності від різних причин, тривалості життя та епідеміологічних процесів.

Географічний аспект міждисциплінарного вивчення демографічних процесів. Географія населення як наука про територіальну організацію населення відіграє ключову роль у міждисциплінарному дослідженні демографічних процесів. Географічний підхід передбачає аналіз просторової диференціації демографічних показників, виявлення регіональних особливостей відтворення населення, дослідження взаємозв'язків між демографічними процесами та географічним середовищем [42].

Просторовий аналіз демографічних процесів включає картографування показників народжуваності, смертності, природного приросту, міграційних потоків, що дозволяє виявити географічні закономірності демографічного розвитку різних територій. Застосування геоінформаційних систем та методів геопросторового аналізу значно розширює можливості дослідження територіальної диференціації демографічних процесів.

Важливим аспектом географічного підходу є вивчення впливу природно-географічних факторів на демографічні процеси. Клімат, рельєф, водні ресурси, природні умови життєдіяльності населення безпосередньо впливають на показники здоров'я, смертності, тривалості життя та репродуктивної поведінки. Крім того, географічна наука досліджує вплив екологічної ситуації, антропогенного навантаження на територію на демографічні характеристики населення.

Геодемографічний підхід передбачає також вивчення зв'язків між типом поселення (міське чи сільське), характером розселення, рівнем урбанізації та демографічними показниками. Дослідження демографічних процесів у містах та сільській місцевості виявляють суттєві відмінності в режимах відтворення населення, демографічній поведінці, міграційній активності.

Демографія як наука про закономірності відтворення населення забезпечує методологічну основу для кількісного аналізу демографічних процесів. Демографічні методи дослідження, включаючи аналіз вікової структури населення, таблиці смертності, коефіцієнти народжуваності та плідності, є незамінним інструментарієм для об'єктивної оцінки стану та динаміки населення.

Теорія демографічного переходу, розроблена демографами у середині ХХ століття, стала важливим міждисциплінарним концептом, що пояснює еволюцію демографічних процесів у зв'язку з соціально-економічною модернізацією суспільства. Згідно з цією теорією, суспільства проходять через кілька стадій демографічного розвитку, характеризуючись зміною режимів відтворення від традиційного з високою народжуваністю та смертністю до сучасного з низькими показниками обох процесів.

Демографічне прогнозування, яке базується на математичних моделях та статистичних методах, дозволяє передбачити майбутні зміни чисельності та структури населення, що є важливим для планування соціально-економічного розвитку територій. Міждисциплінарний характер демографічного прогнозування проявляється у необхідності врахування економічних, соціальних, екологічних факторів, що впливають на демографічні процеси.

Взаємозв'язок демографічних процесів із соціально-економічним розвитком є предметом активних міждисциплінарних досліджень. *Соціологія* розглядає демографічну поведінку як соціальну практику, детерміновану системою цінностей, норм, установок та соціальних інститутів. Дослідження репродуктивних установок, шлюбної та дітородної поведінки, ставлення до сім'ї та дітей потребують інтеграції соціологічних та демографічних методів.

Економічна складова міждисциплінарного підходу розглядає населення як економічний ресурс, аналізує вплив демографічних змін на ринок праці, систему соціального забезпечення, економічне зростання. Концепція демографічного дивіденду, яка описує економічні переваги від сприятливих змін вікової структури населення, демонструє важливість врахування економічних наслідків демографічних процесів.

Взаємозв'язок між демографічними процесами та рівнем освіти, зайнятістю, доходами населення є предметом соціально-економічної географії та демоекономіки. Дослідження показують, що підвищення рівня освіти жінок, їх економічна активність суттєво впливають на репродуктивну поведінку та показники народжуваності. Урбанізація, як соціально-економічний процес, також має значний вплив на демографічні характеристики населення, змінюючи режими відтворення та міграційну поведінку.

Медична географія та демографія здоров'я розглядають взаємозв'язки між станом здоров'я населення, захворюваністю, смертністю та географічним середовищем. Просторовий аналіз захворюваності, епідеміологічних процесів, доступності медичних послуг дозволяє виявити територіальні закономірності формування здоров'я населення та його впливу на демографічні процеси.

Екологічна складова міждисциплінарного підходу фокусується на вивченні впливу якості навколишнього середовища на демографічні процеси. Забруднення повітря, води, ґрунтів, радіаційне забруднення територій безпосередньо впливають на показники смертності, захворюваності, народжуваності, тривалості життя населення. Екологічні кризи та катастрофи можуть призводити до демографічних втрат, міграцій населення, погіршення репродуктивного здоров'я.

Дослідження взаємозв'язків у системі "населення – господарство – природне середовище" передбачає інтеграцію географічних, екологічних, демографічних підходів для комплексного аналізу стійкості демографічного розвитку територій. Концепція демографічної ємності територій, яка визначає максимально можливу чисельність населення, що може існувати на певній

території без деградації природного середовища, є важливим міждисциплінарним концептом.

Застосування міждисциплінарного підходу у дослідженні демографічних процесів в Україні. Демографічна ситуація в Україні характеризується складними викликами, включаючи депопуляцію, старіння населення, міграційний відтік, що потребує комплексного міждисциплінарного дослідження. Географічний аналіз демографічних процесів в Україні виявляє значну регіональну диференціацію показників народжуваності, смертності, природного приросту, міграції [37].

Західні регіони України традиційно характеризуються вищими показниками народжуваності порівняно зі східними та центральними областями, що пояснюється соціокультурними факторами, релігійними традиціями, особливостями демографічної поведінки. Водночас східні регіони стикаються з проблемами високої смертності, зумовленої екологічними проблемами, промисловим характером розвитку, соціально-економічними труднощами.

Урбанізаційні процеси в Україні призвели до концентрації населення у великих містах, зміни режимів відтворення населення, трансформації демографічної поведінки. Міграційні процеси, як внутрішні, так і зовнішні, суттєво впливають на територіальний розподіл та структуру населення України, призводячи до депопуляції сільських територій та малих міст [34].

Економічна криза, соціальні трансформації пострадянського періоду, воєнний конфлікт на сході країни мали значний негативний вплив на демографічні процеси в Україні, що підтверджує необхідність міждисциплінарного підходу до аналізу демографічної ситуації та розробки демографічної політики. Дослідження демографічних процесів в Україні потребує інтеграції географічних, демографічних, соціологічних, економічних, історичних підходів для розуміння причин демографічної кризи та пошуку шляхів її подолання.

Таким чином, міждисциплінарний підхід у вивченні демографічних процесів є необхідною умовою для всебічного розуміння закономірностей відтворення населення, його територіальної організації та взаємодії з природним та соціально-економічним середовищем. Інтеграція методів та концепцій географії, демографії, соціології, економіки, історії, медицини дозволяє отримати цілісне уявлення про складні демографічні явища та процеси.

Географічний підхід забезпечує просторовий вимір дослідження демографічних процесів, виявлення регіональних особливостей та закономірностей територіальної диференціації населення. Демографічна наука надає методологічний інструментарій для кількісного аналізу відтворення населення. Соціально-економічні науки розкривають соціальні та економічні детермінанти демографічної поведінки. Медико-біологічні та екологічні дисципліни досліджують вплив здоров'я та навколишнього середовища на демографічні процеси.

Застосування міждисциплінарного підходу у дослідженні демографічних процесів в Україні дозволяє виявити комплекс факторів демографічної кризи, розробити науково обґрунтовані рекомендації для демографічної політики. Вивчення географії населення у системі загальної освіти має базуватися на міждисциплінарному підході, що забезпечить формування у учнів цілісного уявлення про демографічні процеси та їх роль у суспільному розвитку.

3.3. Проєктна та дослідницька діяльність учнів при вивченні географії населення

Сучасна освітня парадигма спрямована на формування компетентної особистості, здатної до самостійного здобуття знань, критичного мислення та творчого підходу до розв'язання проблем. У контексті вивчення географії населення проєктна та дослідницька діяльність учнів набуває особливого значення, оскільки дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичними

навичками, розвиває просторове мислення та формує географічну культуру молоді [57].

Проектна діяльність у географічній освіті визначається як цілеспрямована навчально-пізнавальна діяльність учнів, орієнтована на розв'язання конкретної практичної проблеми та отримання певного продукту. За визначенням О. І. Пометун та Л. В. Пироженко, метод проєктів є педагогічною технологією, що передбачає самостійну діяльність учнів з розв'язання значущої для них проблеми, результатом якої є створений ними продукт [47]. У контексті вивчення географії населення проектна діяльність дозволяє учням досліджувати демографічні процеси, міграційні потоки, етнічний склад населення, особливості розселення та урбанізації на різних територіальних рівнях.

Дослідницька діяльність учнів у географії населення має свою специфіку, яка визначається об'єктом дослідження – населенням як складною соціально-економічною системою. В. П. Корнєєв та Г. Д. Довгань наголошують, що дослідницька робота з географії передбачає застосування комплексу методів: статистичного аналізу, картографічного моделювання, соціологічного опитування, польових спостережень та камеральної обробки даних [29]. Така діяльність формує в учнів навички наукового пізнання, розвиває здатність до аналізу просторових закономірностей та прогнозування демографічних процесів.

Методологічною основою проектної діяльності в освіті є концепція діяльнісного підходу. Згідно з цим підходом, навчання розглядається як активна діяльність учня, спрямована на перетворення об'єктів пізнання та власного досвіду. У географічній освіті проектний підхід реалізується через організацію самостійної роботи учнів з дослідження географічних об'єктів, явищ та процесів, що характеризують населення певної території.

Типологія навчальних проєктів з географії населення може здійснюватися за різними критеріями. За домінуючою діяльністю виділяють дослідницькі, інформаційні, творчі, прикладні та ігрові проєкти. За предметно-змістовою спрямованістю розрізняють монопроєкти (в межах географії) та міжпредметні

проекти, що інтегрують знання з демографії, соціології, економіки, історії. За характером координації проекти можуть бути з відкритою координацією (пряма участь вчителя) та з прихованою координацією (учитель виступає консультантом). За тривалістю виконання виокремлюють короткострокові (1-2 уроки), середньої тривалості (1-2 місяці) та довгострокові проекти (навчальний рік).

Структура проектної діяльності включає кілька послідовних етапів. На підготовчому етапі відбувається визначення теми, формулювання проблеми, постановка мети і завдань дослідження. Планувальний етап передбачає розробку плану реалізації проекту, визначення джерел інформації, методів дослідження, форм презентації результатів. Дослідницький етап характеризується збором, аналізом та систематизацією інформації, проведенням емпіричних досліджень. Узагальнюючий етап включає інтерпретацію отриманих результатів, формулювання висновків, оформлення проектного продукту. Презентаційний етап передбачає публічний захист проекту, демонстрацію результатів. Завершується проектна діяльність рефлексивним етапом, на якому здійснюється оцінювання процесу та результатів роботи.

Дослідницька діяльність учнів з географії населення спрямована на формування наукового світогляду, розвиток критичного мислення та вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань. (Додаток Є). О. М. Топузов та В. М. Самойленко визначають дослідницьку діяльність як форму організації навчального процесу, за якої учні опановують елементи наукових методів пізнання, набувають досвіду дослідницької діяльності, формують дослідницькі компетентності [57].

Специфіка дослідницької роботи з географії населення визначається об'єктом та предметом дослідження. Об'єктом виступає населення як сукупність людей, що проживають на певній території, а предметом – демографічні, етнічні, міграційні, соціально-економічні характеристики населення та їх просторова диференціація. Тематика учнівських досліджень

може охоплювати різні аспекти: демографічну ситуацію регіону, міграційні процеси, національний та етнічний склад населення, особливості розселення, урбанізацію, якість життя населення, демографічні прогнози.

Методи дослідження в географії населення поділяються на теоретичні та емпіричні. До теоретичних методів належать аналіз наукової літератури, порівняння, узагальнення, систематизація, моделювання. Емпіричні методи включають спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ювання), статистичний аналіз, картографічний метод, експедиційні дослідження. Особливого значення у вивченні географії населення набуває метод статистичного аналізу, який дозволяє виявляти кількісні закономірності демографічних процесів, розраховувати демографічні коефіцієнти, будувати прогнози.

Картографічний метод є одним із провідних методів географічного дослідження населення. Учні можуть створювати різноманітні тематичні карти: карти щільності населення, картограми та картодіаграми, що відображають демографічні показники, карти міграційних потоків, етнографічні карти. Використання сучасних геоінформаційних систем (ГІС) значно розширює можливості картографічного моделювання, дозволяє створювати інтерактивні карти, здійснювати просторовий аналіз даних.

Тематика учнівських проєктів та досліджень з географії населення має бути актуальною, практично значущою та доступною для реалізації в умовах навчального закладу. На локальному рівні учні можуть досліджувати демографічну ситуацію свого населеного пункту, міграційні процеси, етнічний склад населення, проблеми урбанізації. Прикладами проєктів можуть бути: "Демографічний портрет мого міста", "Міграційні процеси в нашому регіоні: причини та наслідки", "Етнокультурна мозаїка нашого краю", "Проблеми та перспективи розвитку сільських населених пунктів району".

На регіональному рівні можливі проєкти, що досліджують особливості населення області, краю, економічного району. Теми проєктів можуть стосуватися аналізу демографічної ситуації регіону, дослідження

урбанізаційних процесів, вивчення трудових ресурсів та ринку праці, аналізу міграційних потоків. Наприклад: "Демографічні виклики Волинської області: сучасний стан та прогнози", "Урбанізація в Західному регіоні України: тенденції та проблеми", "Трудова міграція населення регіону: соціально-економічні наслідки" (Додатк Ж).

На національному рівні учнівські дослідження можуть присвячуватися загальнонаціональним демографічним проблемам, особливостям розселення населення України, етнічному та національному складу, міграційній політиці держави. Актуальними є проєкти: "Демографічна криза в Україні: причини, наслідки, шляхи подолання", "Внутрішньо переміщені особи: соціально-географічні аспекти", "Етнічна структура населення України: історичний та сучасний виміри", "Урбанізація в Україні: регіональні особливості".

На глобальному рівні можливі порівняльні дослідження демографічних процесів у різних країнах світу, вивчення світових міграційних потоків, глобальних демографічних проблем. Приклади проєктів: "Демографічний перехід: порівняльний аналіз країн світу", "Світові міграційні процеси у ХХІ столітті", "Міжнародна міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн", "Урбанізація у країнах, що розвиваються: особливості та проблеми".

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) суттєво розширюють можливості проєктної та дослідницької діяльності учнів з географії населення. Використання ІКТ дозволяє оперативно отримувати актуальну статистичну інформацію, здійснювати її обробку та візуалізацію, створювати мультимедійні презентації результатів дослідження.

Веб-сервіси та онлайн-платформи надають доступ до актуальної статистичної інформації про населення. Офіційні сайти статистичних служб (Державна служба статистики України, Eurostat, UN Population Division) містять детальні дані про демографічні процеси, які можуть бути використані в учнівських дослідженнях. Інтерактивні картографічні сервіси (Open Street Map, Google Maps) дозволяють вивчати особливості розселення населення,

аналізувати розташування населених пунктів, досліджувати урбаністичні структури [16].

Оцінювання проєктної та дослідницької діяльності учнів є важливим компонентом навчального процесу, який виконує контролюючу, навчальну та мотиваційну функції. Л. Д. Зеленська наголошує, що оцінювання має бути об'єктивним, комплексним, враховувати як процес виконання проєкту, так і кінцевий продукт, сприяти розвитку рефлексивних умінь учнів [19].

Критерії оцінювання проєктної роботи включають: актуальність та практичну значущість теми; чіткість формулювання мети та завдань; обґрунтованість методології дослідження; повноту та якість зібраної інформації; глибину аналізу та інтерпретації результатів; логічність структури та оформлення роботи; якість презентації та захисту проєкту; творчий підхід та оригінальність рішень. Важливим аспектом є також оцінювання сформованості дослідницьких компетентностей: уміння формулювати проблему, планувати дослідження, збирати та аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки.

Форми оцінювання можуть бути різноманітними: експертне оцінювання вчителем, взаємооцінювання учнями, самооцінювання, комплексне оцінювання за участю зовнішніх експертів. Ефективним є використання рейтингової системи оцінювання, яка передбачає бальну оцінку за кожним критерієм з подальшим підсумовуванням балів. Така система дозволяє об'єктивно оцінити внесок кожного учасника проєкту, врахувати різні аспекти роботи.

Таким чином, проєктна та дослідницька діяльність учнів при вивченні географії населення є ефективним засобом формування географічної компетентності, розвитку критичного мислення, творчих здібностей та дослідницьких умінь. Використання проєктного методу сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, формує навички самостійної роботи, розвиває здатність до аналізу та прогнозування демографічних процесів. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій розширює можливості проєктної діяльності, робить її більш ефективною та результативною.

3.4. Зарубіжний досвід викладання географії населення та можливості його адаптації в Україні

Географія населення є однією з найбільш динамічних і актуальних галузей географічної науки, що вивчає просторові закономірності розміщення, складу, структури та розвитку населення. У контексті глобалізації, міграційних процесів, урбанізації та демографічних змін викладання географії населення набуває особливого значення як у системі загальної, так і вищої освіти. Аналіз зарубіжного досвіду викладання цієї дисципліни дозволяє виявити найефективніші методики, інноваційні підходи та сучасні освітні технології, які можуть бути адаптовані до потреб української освітньої системи.

Актуальність вивчення міжнародного досвіду обумовлена необхідністю модернізації вітчизняної географічної освіти відповідно до європейських стандартів та світових тенденцій. Як зазначають дослідники, інтеграція України в європейський освітній простір вимагає переосмислення змісту, методів та форм викладання географічних дисциплін, зокрема географії населення.

Система викладання географії населення у Великобританії характеризується практико-орієнтованим підходом та акцентом на розвитку критичного мислення учнів. Відповідно до Національного курікулуму Англії (National Curriculum for England), географія населення інтегрується в загальний курс географії на всіх етапах шкільної освіти. Особливістю британської системи є використання кейс-методу, коли учні вивчають конкретні демографічні ситуації в різних регіонах світу та аналізують їх причинно-наслідкові зв'язки.

У старших класах (Key Stage 4 та 5) значна увага приділяється дослідницьким проектам, під час яких учні самостійно збирають та аналізують демографічні дані, використовуючи ГІС-технології та статистичні методи. Викладачі активно залучають актуальні дані з національних статистичних

служб, зокрема Office for National Statistics, що дозволяє учням працювати з реальними показниками чисельності населення, структури, міграційних потоків.

Німецька модель викладання географії населення відзначається систематичністю та ґрунтовністю. Згідно з федеральними освітніми стандартами (Bildungs standards), географія населення вивчається в контексті суспільної географії (Human geographie) та розглядається як невід'ємна частина географічної освіти [63]. Німецька система акцентує увагу на просторовому мисленні (Raumvorstellung) та розумінні взаємозв'язків між населенням і географічним середовищем.

Характерною особливістю є використання методу регіональних досліджень (Länderkunde), коли демографічні процеси вивчаються в контексті конкретних територій та регіонів. Учні працюють з демографічними пірамідами, картами густоти населення, аналізують міграційні потоки та урбанізаційні процеси на прикладах як німецьких земель, так і інших країн світу.

Французька школа географії населення традиційно приділяє велику увагу культурним та історичним аспектам демографічних процесів. Викладання базується на концепції "життєвого простору" (espace vécu) та враховує соціокультурні особливості розселення [64]. У французькій системі освіти географія населення тісно пов'язана з викладанням історії та громадянської освіти, що створює цілісне уявлення про суспільство.

Особливістю є акцент на вивченні міст та урбанізаційних процесів, що відображає високий рівень урбанізації Франції. Учні досліджують соціальну географію міст, аналізують просторову сегрегацію, вивчають феномен приміських зон та джентрифікації. Використовуються автентичні матеріали – демографічні дані INSEE (Національного інституту статистики та економічних досліджень), картографічні ресурси, матеріали планувальних організацій.

Американська система освіти характеризується високим ступенем автономності штатів та навчальних закладів у виборі програм та методик

викладання. Проте загальною тенденцією є інтеграція географії населення в курси суспільних наук (Social Studies) та використання інноваційних технологій [65]. Національна рада з географічної освіти (National Council for Geographic Education) розробила стандарти, які включають вивчення демографічних процесів як один із ключових компонентів географічної грамотності.

Характерною особливістю американського підходу є широке використання ГІС-технологій (Arc GIS, QGIS) для візуалізації та аналізу демографічних даних [65]. Учні створюють власні картографічні проекти, аналізують просторові патерни розселення, досліджують демографічні тренди за допомогою інтерактивних карт та баз даних Бюро перепису населення США (U.S. Census Bureau).

Японська система освіти відзначається високим рівнем технологічного забезпечення навчального процесу. Викладання географії населення інтегрує традиційні методи з сучасними цифровими технологіями [68]. Особлива увага приділяється демографічним викликам, зокрема старінню населення та депопуляції сільських територій, що є актуальними проблемами для Японії.

Учні використовують спеціалізовані програмні засоби для моделювання демографічних процесів, працюють з інтерактивними демографічними пірамідами, аналізують прогнози чисельності населення. Широко застосовуються віртуальні екскурсії та дистанційне спостереження за міськими процесами за допомогою веб-камер та супутникових знімків.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виділити кілька спільних тенденцій у викладанні географії населення. По-перше, це інтеграція технологій, зокрема ГІС, систем віддаленого зондування Землі, інтерактивних карт та баз демографічних даних. По-друге, посилення міждисциплінарності – географія населення викладається в тісному зв'язку з соціологією, економікою, екологією, урбаністикою.

Третьою тенденцією є акцент на дослідницьких компетентностях – учні залучаються до проведення власних демографічних досліджень, аналізу статистичних даних, картографування демографічних процесів. Четвертою

особливістю є увага до актуальних демографічних викликів – міграції, урбанізації, старіння населення, демографічної кризи, що робить навчання релевантним та мотивуючим.

Можливості адаптації зарубіжного досвіду в Україні. Адаптація зарубіжного досвіду викладання географії населення в Україні має відбуватися з урахуванням національних особливостей освітньої системи та нормативно-правової бази. Закон України "Про освіту" (2017) створює правове підґрунтя для модернізації географічної освіти [17]. Концепція "Нова українська школа" передбачає компетентнісний підхід, що узгоджується з кращими зарубіжними практиками.

Державний стандарт базової середньої освіти включає географію як обов'язкову освітню галузь "Природознавство", де географія населення є важливою складовою [11]. Це створює можливості для впровадження інноваційних методик викладання, адаптованих з зарубіжного досвіду.

Одним з пріоритетних напрямків адаптації є впровадження ГІС-технологій у викладання географії населення. Досвід США, Канади та європейських країн показує ефективність використання геоінформаційних систем для візуалізації та аналізу демографічних даних. В Україні можливе використання відкритих ГІС-платформ (QGIS) та даних Державної служби статистики України для створення навчальних проектів з демогеографії.

Перспективним є створення україномовних освітніх ресурсів з географії населення, інтерактивних карт та баз даних. Досвід Великобританії з використання статистичних порталів може бути адаптований через розробку зручних інтерфейсів доступу до демографічних даних Держстату. Це дозволить учням працювати з актуальними українськими даними, аналізувати демографічні процеси в різних регіонах країни.

Британський та американський досвід показує важливість залучення учнів до проведення власних демографічних досліджень. В українському контексті можливе впровадження проектно-дослідницької діяльності з географії населення, коли учні вивчають демографічну ситуацію в своєму місті

чи селі, аналізують міграційні процеси, досліджують вікову структуру населення.

Французький досвід інтеграції географії населення з історією та суспільствознавством може бути корисним для України. Можливе створення інтегрованих курсів, що поєднують вивчення історичної демографії України, сучасних демографічних процесів та їхніх соціально-економічних наслідків. Це дозволить сформулювати цілісне уявлення про демографічний розвиток України в історичній ретроспективі.

Канадський досвід врахування мультикультурного контексту може бути адаптований через вивчення етнічної різноманітності України, демографічних особливостей різних регіонів, міграційних процесів та їхнього впливу на етнічну структуру населення. Це особливо актуально в контексті внутрішньої міграції та вимушеного переміщення населення внаслідок збройного конфлікту.

Японський досвід акцентування уваги на демографічних викликах може бути адаптований з урахуванням української специфіки. Важливо включити до програм вивчення демографічної кризи в Україні, депопуляції, старіння населення, міграційного відтоку, урбанізації. Аналіз цих процесів на основі реальних українських даних зробить навчання актуальним та практично орієнтованим.

Доцільним є впровадження кейс-методу на основі конкретних демографічних ситуацій в українських регіонах. Учні можуть аналізувати причини депопуляції в Дніпропетровській та Донецькій областях, досліджувати урбанізаційні процеси в Київській агломерації, вивчати особливості розселення в Карпатському регіоні.

Ключовим фактором успішної адаптації зарубіжного досвіду є підготовка вчителів географії, які володіють сучасними методиками викладання географії населення. Необхідне впровадження в програми педагогічних університетів курсів з геоінформаційних технологій, методики проєктно-дослідницької роботи, сучасних теорій демографії. Корисним є організація стажувань

українських викладачів у зарубіжних університетах та школах для обміну досвідом.

Важливим напрямком є розробка методичних посібників та рекомендацій з викладання географії населення, що враховують кращі зарубіжні практики та адаптують їх до українського контексту. Такі посібники мають містити конкретні приклади завдань, кейсів, проектів на основі українського демографічного матеріалу.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду викладання географії населення дозволяє виділити низку ефективних підходів та методик, які можуть бути адаптовані в українській освітній системі. Спільними тенденціями є використання інформаційних технологій, міждисциплінарність, практико-орієнтоване навчання, розвиток дослідницьких компетентностей та акцент на актуальних демографічних викликах.

Адаптація зарубіжного досвіду в Україні має відбуватися з урахуванням національних особливостей, демографічної ситуації в країні, нормативно-правової бази освіти. Пріоритетними напрямками є впровадження ІС-технологій, розвиток проектно-дослідницької діяльності, міждисциплінарна інтеграція, актуалізація змісту навчання та удосконалення підготовки вчителів географії.

Реалізація цих напрямків дозволить підвищити якість викладання географії населення в Україні, сформувати у учнів сучасні компетентності просторового аналізу демографічних процесів, підготувати їх до розуміння та вирішення демографічних викликів сучасності. Це сприятиме модернізації української географічної освіти та її інтеграції в європейський та світовий освітній простір.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно розглянути теоретичні, змістові та методичні аспекти вивчення географії населення у шкільному курсі географії і зробити наступні висновки.

1. Географія населення є фундаментальною галуззю суспільної географії, що вивчає закономірності та особливості просторового розміщення населення, його склад, відтворення та міграційну поведінку. На відміну від демографії, яка зосереджена на кількісних характеристиках населення, географія населення розглядає демографічні явища в просторово-часовому аспекті, виявляючи територіальні закономірності формування, розвитку та функціонування населення як складної просторової системи.

2. Основні категорії географії населення: чисельність населення - визначає ресурсний потенціал території та навантаження на довкілля. Природний рух та механічний рух формують динаміку населення. Урбанізація - характеризує зростання міського населення. Демографічна структура відображає розподіл населення за статтю, віком, освітою, зайнятістю та іншими ознаками.

3. Географія населення посідає важливе місце в системі освіти, забезпечуючи формування в учнів комплексного розуміння демографічних процесів, просторових особливостей розселення та етнокультурного різноманіття. Вивчення цієї дисципліни має велике пізнавальне й виховне значення, сприяючи формуванню системного бачення світу, розвитку аналітичних навичок, умінь аналізувати демографічні процеси, виховання толерантності, ціннісного ставлення до людини, суспільства та довкілля.

4. Методичні підходи до вивчення тем з географії населення характеризуються значним різноманіттям та включають традиційні (пояснювально-ілюстративний) і інноваційні (проблемний, дослідницький, проєктний) методи. Діяльнісний підхід орієнтує навчальний процес на активну пізнавальну діяльність учнів, їх самостійну роботу з різними джерелами

інформації. Компетентнісний підхід спрямований на формування дослідницької, інформаційної, комунікативної та соціальної компетентностей. Краєзнавчий підхід робить навчання більш конкретним через вивчення демографічних процесів рідного краю.

5. Аналіз навчальних програм з географії для базової та профільної школи виявив, що базова програма забезпечує формування загальної географічної культури всіх учнів, тоді як профільна програма орієнтована на поглиблене вивчення географії учнями, які планують пов'язати своє майбутнє з географією. Обидві програми побудовані на компетентнісному підході, передбачають практичну спрямованість навчання, формування критичного мислення та екологічної свідомості. Основними відмінностями є обсяг навчального часу, глибина вивчення матеріалу, методи навчання та рівень складності навчальних завдань.

6. Сучасні підручники використовують різноманітні методичні прийоми: картографічні матеріали для візуалізації інформації про розміщення населення, статистичні дані для формування вмінь роботи з числовою інформацією, проблемні ситуації для розвитку критичного мислення, міжпредметні зв'язки для формування цілісної картини світу.

7. Типові труднощі учнів при засвоєнні теми «Географія населення» мають комплексний характер та пов'язані з когнітивними (складність сприйняття статистичної інформації, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, засвоєння понятійного апарату), методичними (недостатня наочність, застарілість статистичних даних, обмежені можливості практичних робіт), психологічними (низька мотивація) та інформаційними факторами (труднощі роботи зі статистичними джерелами, критичного осмислення інформації).

8. Використання цифрових ресурсів, ГІС-технологій та інтерактивних карт значно розширює можливості вивчення географії населення. Цифрові освітні ресурси (електронні підручники, статистичні бази даних, віртуальні екскурсії) надають доступ до актуальної інформації та дозволяють урізноманітнити форми роботи. ГІС-технології забезпечують просторовий

аналіз демографічних даних, картографічну візуалізацію та часовий аналіз динаміки процесів. Інтерактивні карти дозволяють багатошарове відображення інформації, динамічну візуалізацію, отримання детальної інформації та порівняльний аналіз, що робить навчання більш наочним та ефективним.

9. Міждисциплінарний підхід у вивченні демографічних процесів передбачає інтеграцію методів, концепцій та теоретичних положень географії, демографії, соціології, економіки, історії, медицини. Такий підхід дозволяє отримати цілісне уявлення про складні демографічні явища та процеси.

10. Проектна та дослідницька діяльність учнів при вивченні географії населення є ефективним засобом формування географічної компетентності. Проектна діяльність передбачає самостійну роботу учнів з розв'язання практичних проблем та створення конкретних продуктів. Дослідницька діяльність включає застосування наукових методів (статистичного аналізу, картографічного моделювання, соціологічного опитування) для вивчення демографічних процесів. Використання ІКТ (ГІС, електронних таблиць, веб-сервісів) значно розширює можливості проектної та дослідницької роботи.

11. Аналіз зарубіжного досвіду викладання географії населення виявив спільні тенденції: інтеграцію технологій (ГІС, інтерактивних карт, баз даних), посилення міждисциплінарності, акцент на дослідницьких компетентностях та увагу до актуальних демографічних викликів.

Адаптація зарубіжного досвіду в Україні має відбуватися з урахуванням національних особливостей, демографічної ситуації та нормативно-правової бази освіти. Пріоритетними напрямками є: впровадження ГІС-технологій та створення україномовних освітніх ресурсів; розвиток проектно-дослідницької діяльності на основі українського демографічного матеріалу.

Таким чином, вивчення географії населення у шкільному курсі географії є невід'ємною складовою формування сучасного освітнього простору. Подальший розвиток методики викладання географії населення має відбуватися шляхом оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних педагогічних технологій, посилення практичної та дослідницької складової навчання, що

сприятиме формуванню географічно компетентної особистості, здатної розуміти та вирішувати демографічні виклики сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік. – Київ: К.І.С., 2022. – 248 с.
2. Бойко В. М. Економічна і соціальна географія світу: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. Київ: Сиция, 2018. 272 с.
3. Бойко В. М. Методика викладання географії в школі: навчальний посібник / В. М. Бойко, С. В. Міхелі. – Київ: Генеза, 2019. – 312 с.
4. Бондар О. І. Сучасні тенденції розвитку географічної освіти в Україні [Електронний ресурс] // Географія та основи економіки в школі. – 2022. – № 3. – С. 44–48.
5. Бондаренко Л. І. Методика навчання географії в школі : навч. посіб. / Л. І. Бондаренко, О. М. Топузов. – Київ : Либідь, 2019. – 320 с
6. Гільберг Т. Г. Методика навчання географії: сучасні підходи. Київ: Педагогічна думка, 2020. 348 с.
7. Гільберг Т. Г. Сучасний урок географії: теорія і практика / Т. Г. Гільберг, Л. Б. Паламарчук. – Київ : Генеза, 2019. – 256 с.
8. Горlach Н. М. Методика навчання географії: теорія і практика. – К.: Педагогічна думка, 2020. – 256 с.
9. Гуцал В. О. Методологія та методи географічних досліджень / В. О. Гуцал. – Київ: Ніка-Центр, 2018. – 276 с.
10. Гуцуляк Г. Д. Географія населення України: навч. посіб. – Чернівці: Рута, 2016. – 320 с.
11. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>
12. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – Постанова КМУ від 23.11.2011 № 1392.

13. Державний стандарт профільної середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 729. – Київ, 2021. – 42 с.
14. Джаман В. О. Географія населення з основами демографії / В. О. Джаман, М. А. Ковтонюк. – Київ: Кондор, 2016. – 268 с.
15. Джаман В. С., Немець Л. І. Географія населення: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 224 с.
16. Довгань Г. Д., Стадник О. Г. Цифрові технології у географічній освіті: теорія і практика / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник. – Київ: Педагогічна думка, 2021. – 240 с.
17. Закон України «Про освіту» : від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. Заставецька О. В., Вішнікіна Л. П. Формування дослідницької компетентності учнів на уроках географії [Електронний ресурс] // Наукові записки КДПУ. – 2019. – Вип. 184. – С. 75–81.
19. Зеленська Л. Д. Оцінювання навчальних досягнень учнів з географії: метод. посіб. / Л. Д. Зеленська. – Київ: Генеза, 2019. – 176 с.
20. Кипоренко І. П. Сучасний урок географії: технології, методи, форми. Львів: Світ, 2020. 289 с.
21. Ключові компетентності для навчання впродовж життя 2018. Рекомендація Ради Європейського Союзу від 22 травня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
22. Кобернік С. Г. Методика навчання географії в основній школі : навч. посіб. / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко. – Умань : ВПЦ "Візаві", 2020. – 298 с.
23. Кобернік С. Г. Практичні роботи з географії: методичний посібник. Харків: Ранок, 2019. 256 с.
24. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р. Географія України: підруч. для 8 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Абетка, 2016. 288 с.

25. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р. Економічна і соціальна географія світу: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. Київ: Абетка, 2018. 240 с.
26. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80)
27. Корнус А. О., Самойленко В. М. Інтерес учнів до різних розділів шкільної географії [Електронний ресурс] // Український педагогічний журнал. – 2021. – № 1. – С. 149–157.
28. Корнєєв В. П. Сучасні методи навчання географії / В. П. Корнєєв, Г. Д. Довгань. – Харків: Основа, 2018. – 268 с.
29. Корнєєв В. П., Довгань Г. Д. Методика навчання географії: підручник / В. П. Корнєєв, Г. Д. Довгань. – Київ: Либідь, 2019. – 416 с.
30. Кравчук Л. В. Геоінформаційні системи в освіті / Л. В. Кравчук, О. М. Корнус. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет, 2020. – 286 с.
31. Кузьменко О. Б. Картографічний метод у навчанні географії. Київ: Освіта, 2017. 267 с.
32. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: ОВС, 2002. 400 с.
33. Лібанова Е. М. Демографічні зміни в контексті соціального розвитку [Електронний ресурс] // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 1. – С. 9–23.
34. Малиновська О. А. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, методи, механізми. Київ: НІСД, 2014. 196 с.
35. Масляк П. О. Географія населення світу: регіональні особливості / П. О. Масляк, О. Г. Шищенко. – Київ : Знання, 2018. – 398 с.
36. Масляк П. О. Методика викладання географії населення у загальноосвітній школі / П. О. Масляк, О. Г. Шищенко. – Київ : Либідь, 2017. – 245 с.

37. Мезенцев К. В. Суспільна географія / К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрушний, Н. В. Мезенцева. – Київ: Знання, 2019. – 494 с.
38. Навчальна програма з географії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень) / Самойленко Л. Д. та ін. – Київ : МОН України, 2023. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
39. Надтока О. Ф. Методи навчання географії в умовах НУШ / О. Ф. Надтока, В. М. Вішнікіна. – Полтава : ПНПУ, 2021. – 196 с.
40. Назаренко Т. Г. Формування географічної компетентності учнів у процесі навчання / Т. Г. Назаренко. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – 224 с.
41. Нова українська школа: порадник для вчителя / За заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
42. Немець К. А. Урбанізація та розселення населення України: соціально-економічні, демографічні та географічні аспекти / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 234 с
43. Паламарчук Л. Б. Методика викладання економічної і соціальної географії світу / Л. Б. Паламарчук, О. М. Топузов. – Київ : Либідь, 2019. – 276 с.
44. Пестушко В. Ю. Методика навчання географії / В. Ю. Пестушко, А. С. Уварова. – Київ: Caravela, 2020. – 568 с.
45. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1996. 231 с.
46. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: теоретичні засади і практика реалізації / О. І. Пометун. – Київ: К.І.С., 2019. – 168 с.
47. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – Київ: А.С.К., 2018. – 192 с.
48. Руденко Л. Г. Географічні інформаційні системи: основи теорії та практики / Л. Г. Руденко, С. Г. Кобернік. – Київ: Наукова думка, 2023. – 312 с.
49. Сиротенко Г. О. Сучасний урок географії: інтерактивні технології навчання. Харків: Основа, 2019. 223 с.

50. Слащук А. М., Трофимчук Д. В.. Соціально-економічні чинники розвитку міста Луцька впродовж 1991-2024 років. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матер. X Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Луцьк. 15-16 травня 2025 р.) / за ред. Ю. М. Барського, В. Й. Лажніка. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 97-98.
51. Слащук А. М., Качаровський Р. Є., Трофимчук Д. В., Трансформація етнічного складу населення Луцької міської територіальної громади у період кінця XIX – початку XXI століття. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матер. XI Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Луцьк. 06-07 листопада 2025 р.) / за ред. Ю. М. Барського, В. Й. Лажніка. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 49-51.
52. Стадник О. Г. Географія материків і океанів: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Ранок, 2020. 288 с.
53. Стадник О. Г. Географія України: підруч. для 8-9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Ранок, 2019. 336 с.
54. Стадник О. Г. Економічна і соціальна географія світу: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. Київ: Ранок, 2018. 256 с.
55. Тараненко Є. І. Рольові ігри у викладанні суспільної географії. Київ: Педагогічна думка, 2020. 178 с.
56. Типові освітні програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Київ : МОН України, 2022. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
57. Топузов О. М. Методика навчання географії в загальноосвітніх закладах / О. М. Топузов, О. Ф. Надтока. – Київ: Кондор, 2021. – 320
58. Топузов О. М., Надтока О. Ф., Комарова О. В. Методика навчання географії в школі: навч. посібник. Київ: Ленвіт, 2014. 312 с.
59. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2015. – 632 с.
60. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 556 с.

61. Шуканов П. В. ГІС-технології у навчанні географії. Київ: Видавничий дім "Слово", 2020. 312 с.
62. Яценко В. В. Метод проєктів у навчанні географії / В. В. Яценко, О. Г. Стадник. – Київ: Освіта, 2018. – 224 с.
63. Deutsche Gesellschaft für Geographie. Bildungs standardsim Fach Geographie fürden Mittleren Schulab schluss / Deutsche Gesellschaft für Geographie. – Berlin : DGfG, 2020. – 344 S.
64. Foucher M. Lagéographie dela population en France [Електронний ресурс] // L'Espace géographique. – 2014. – Т. 43, № 2. – P. 175–189.
65. Human Geography. People, Place, and Culture / Ed. by E. Fouberg, A. Murphy, H. De Blij. – 12th ed. – NewYork: Wiley, 2020. – 512 p.
66. Lambert D., Jones M. Geography education in England: curriculum, pedagogy and research [Електронний ресурс] // International Research in Geographical and Environmental Education. – 2013. – Vol. 22, No. 1. – P. 40–47.
67. Rudenko L., Bochkovska A. GIS Technologies in Geographic Education: Theoretical and Applied Aspects [Електронний ресурс] // Ukrainian Geographical Journal. – 2019. – No. 4. – P. 198–207.
68. Sinton D. S., Kerski J. J. Teaching and learning with GIS [Електронний ресурс] // International Research in Geographical and Environmental Education. – 2014. – Vol. 23, No. 2. – P. 120–135.
69. Yuda M. Innovation in geography education in Japan: integration of geospatial technologies [Електронний ресурс] // Review of International Geographical Education Online. – 2019. – Vol. 9, No. 1. – P. 136–152.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

Напрямок	Зміст дослідження	Приклади показників / процесів
Чисельність та динаміка населення	Вивчення кількісних характеристик та змін у часі	Народжуваність, смертність, природний приріст, демографічні хвилі
Механічний рух (міграції)	Аналіз переміщень людей у просторі, їх причин і наслідків	Еміграція, імміграція, маятникова міграція, біженці
Структура населення	Характеристика якісних особливостей	Статеві-вікова, етнічна, мовна, релігійна, соціально-професійна структура
Розселення населення	Дослідження форм і систем проживання людей	Сільські поселення, міста, агломерації, мегалополіси
Урбанізаційні процеси	Вивчення зростання міст та соціально-економічних наслідків	Рівень урбанізації, мегаполіси, субурбанізація
Прогнозування демографічного розвитку	Оцінка майбутніх змін та викликів	Депопуляція, старіння населення, демографічна політика

ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

Чисельність населення
Кількість населення, густота, динаміка

Природний рух населення
Народжуваність, смертність, природний приріст

Механічний рух (міграції)
Внутрішні та зовнішні переміщення людей

Урбанізація
Зростання ролі міст і міського населення

Демографічна структура
Статеві-вікова, етнічна, соціальна структура

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ КАТЕГОРІЙ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

Категорія	Зміст поняття	Основні показники / приклади
Чисельність населення	Кількість людей, що проживають на певній території у конкретний час	Загальна чисельність, густота населення, темпи зростання/скорочення
Природний рух населення	Відтворення населення через народжуваність і смертність	Коефіцієнти народжуваності, смертності, природний приріст, тривалість життя
Механічний рух населення (міграції)	Переміщення людей у просторі з метою зміни місця проживання	Внутрішні й зовнішні міграції, еміграція, імміграція, трудова міграція, біженці
Урбанізація	Зростання ролі міст у розвитку суспільства та збільшення частки міського населення	Рівень урбанізації (% міського населення), мегаполіси, агломерації, субурбанізація
Демографічна структура населення	Розподіл населення за певними ознаками – статеві-віковими, етнічними, соціально-професійними тощо	Статеві-вікові піраміди, національний склад, релігійна структура, зайнятість населення

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМ

Критерій порівняння	Базова школа	Профільна школа
Обсяг навчального часу	280 годин за 4 роки	До 420 годин за 2 роки
Глибина вивчення	Загальні знання та уміння	Систематичне та поглиблене
Акценти у змісті	Країнознавчий підхід	Закономірності та аналіз
Методи навчання	Репродуктивні, частково-пошукові	Проблемні, дослідницькі, проектні

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

- Картографічна грамотність та робота з джерелами географічної інформації
- Аналіз географічних процесів та явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків
- Екологічна грамотність та відповідальне ставлення до навколишнього середовища
- Інформаційно-комунікаційна компетентність
- Уміння робити висновки та прогнози щодо географічних процесів
- Громадянська компетентність та розуміння глобальних проблем

АНАЛІЗ МОДЕЛЬНИХ ПРОГРАМ З ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

БАЗОВА ШКОЛА (6-9 класи)

Структура програми

- 6 клас: Загальна географія
- 7 клас: Фізична географія материків та океанів
- 8 клас: Фізична географія України
- 9 клас: Економічна та соціальна географія

Навчальне навантаження

- 2 години/тиждень (6-7 класи)
- 2 години/тиждень (8-9 класи)

Особливості базової програми

- ✓ Мінімальний обсяг знань та умінь
- ✓ Практична спрямованість навчання
- ✓ Робота з різними джерелами географічної інформації
- ✓ Розвиток критичного мислення
- ✓ Формування екологічної свідомості
- ✓ Концентричний принцип побудови

ПРОФІЛЬНА ШКОЛА (10-11 класи)

Рівні навчання

- Стандартний рівень: 1 година/тиждень
- Профільний рівень: 3-4 години/тиждень
- Всього: до 420 годин

Зміст програми

- Політична карта світу
- Природні ресурси
- Населення світу
- Світове господарство
- Глобальні проблеми
- Геополітичні процеси
- Регіональна географія

Особливості профільної програми

- ✓ Поглиблене вивчення теоретичних основ
- ✓ Складні методи географічного аналізу
- ✓ Дослідницькі методи та проектна діяльність
- ✓ Робота з науковими джерелами та базами даних
- ✓ ГІС-технології та просторовий аналіз
- ✓ Підготовка до географічних спеціальностей

ПРАКТИЧНА РОБОТА ДО РОЗДІЛУ «СУЧАСНА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ»

Моделювання урбанізаційних процесів (рольова гра)

Мета: зрозуміти переваги та ризики урбанізації через практичне моделювання.

Метод: інтерактивний, рольовий.

Ролі:

- мер мегаполіса,
- еколог,
- урбаніст,
- інвестор,
- громадськість.

Завдання:

1. Проаналізувати дані про зростання міста «Х».
2. У кожної ролі – сформулювати свій інтерес.
3. Разом розробити план сталого розвитку (транспорт, житло, «зелені» зони).

Компетентності: комунікативні, соціальні, критичне мислення, співпраця.

ПРАКТИЧНА РОБОТА ДО РОЗДІЛУ «ТИПОВІ ТРУДНОЩІ УЧНІВ ПРИ ЗАСВОЄННІ ТЕМИ ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ»

«Поясни графік»: інтерпретація демографічних діаграм

Мета: навчити інтерпретувати графічні дані.

Труднощі учнів: учні вміють будувати графік, але не розуміють його.

Завдання:

1. Учитель надає 3 графіки:
 - природний приріст України 1990–2024 рр.,
 - динаміка народжуваності,
 - зміни смертності.
2. Учні відповідають на запитання:
 - Що зростає? Що зменшується?
 - Які роки є переломними?
 - Які можливі причини цих тенденцій?

Переваги: розвиток уміння пояснювати, а не лише будувати.